

Фінансується
Європейським Союзом

savED

2025 PIK

**МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ
З ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ**

ІСТОРІЯ І ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

Укладачі: Юлія Топольницька, Антоніна Макаревич

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ З ІСТОРІЇ І ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

для занять із подолання освітніх втрат

Укладачі: Юлія Топольницька,
Антоніна Макаревич

ЗМІСТ

Вступ	3
Короткий аналіз результатів пілотної фази проєкту подолання освітніх втрат в учнів 5, 7, 9 класів з історії на основі вхідного і вихідного тестувань	6
Ключові теми для подолання освітніх втрат на початку 5-го класу	9
Календарний план. 5 клас	10
Ключові теми для подолання освітніх втрат на початку 7-го класу	14
Календарний план. 7 клас	15
Ключові теми для подолання освітніх втрат на початку 9-го класу	17
Календарний план. 9 клас	18
Вхідне діагностичне тестування з історії та громадянської освіти для учнів та учениць 5-го класу	20
Вхідне діагностичне тестування з історії України та всесвітньої історії для учнів та учениць 7-го класу	26
Вихідне діагностичне тестування з історії України та всесвітньої історії для учнів та учениць 7-го класу	30
Вхідне діагностичне тестування з історії України для учнів та учениць 9-го класу	34
Вихідне діагностичне тестування з історії України для учнів та учениць 9-го класу	38
Матеріали до уроків (фрагменти)	42
Дієві методи й техніки з подолання навчальних втрат	82
Сторітелінг – інструмент для подолання освітніх втрат	94
“Сократівські запитання”	101
Проектне та міждисциплінарне навчання	109
Соціально-емоційне навчання	123
Відгуки вчителів	127

Актуальність питання надолуження освітніх втрат в умовах сучасної освіти

Сучасна освітня система зіткнулася з новими викликами, які значно вплинули на якість навчання. Пандемія COVID-19 та пов'язані з нею обмеження, перехід на дистанційне навчання, а також війна росії проти України призвели до значних прогалин у знаннях учнівства. В Україні ситуація ускладнюється масштабами воєнних дій, переселенням дітей у нові громади та нерівними умовами навчання. Так учнівство однієї вікової групи може зовсім по-різному засвоювати матеріал залежно від доступу до освіти в умовах війни. Багато шкіл вимушені поєднувати очні уроки з дистанційними або повністю перейти на онлайн-навчання. Крім того, учні й учениці потребують не лише академічної допомоги, а й відновлення почуття безпеки. Це викликало потребу в розробці нових підходів до викладання, які допоможуть надолужити освітні та навчальні втрати та забезпечити учням й ученицям необхідний рівень знань для успішного продовження навчання.

Громадянська й історична освітня галузь має вагоме місце в системі базової середньої освіти, адже

- сприяє формуванню національної ідентичності, що є критично важливим у час війни;
- дає змогу усвідомити уроки минулого, щоби краще розуміти сучасні реалії;
- розвиває аналітичні навички та розуміння демократичних цінностей.

У сучасних умовах актуальним є надання педагогам **практичних інструментів** для того, щоби не тільки ліквідувати прогалини в знаннях учнівства, але й покращити їхні навички критичного мислення, соціальної взаємодії та самоорганізації.

Метою цього посібника є надання вчителям інструментів і методик для ефективного подолання освітніх втрат з історії та громадянської освіти в учнів 5, 7, 9 класів. Посібник створений для того, щоби **допомогти педагогам** підвищити рівень знань, сформувати вміння учнів та учениць, які зіткнулися з труднощами у навчанні через різні обставини, як-то пропуски занять через пандемію та воєнні дії.

ОСНОВНИМИ ЗАВДАННЯМИ ПОСІБНИКА Є:

- надання методичних рекомендацій для вчителів щодо адаптації навчального процесу до індивідуальних потреб учнівства;
- розробка та впровадження програми та календарно-тематичного планування, які допоможуть поступово надолужувати втрати в знаннях;
- запровадження дієвих інструментів для вхідного та вихідного оціню-

вання, щоби відстежувати прогрес учнівства;

- використання новітніх освітніх технологій і підходів для підвищення ефективності навчання;
- впровадження стратегій, що сприяють розвитку емоційного інтелекту та підтримки психосоціального стану учнівства у сучасних реаліях.

ЩО САМЕ ЧИТАЧІ ПОБАЧАТЬ У ПОСІБНИКУ

У посібнику вчителі знайдуть

- короткий аналіз результатів пілотної фази проєкту подолання освітніх втрат в учнів 5, 7, 9 класів з історії;
- перелік ключових тем для подолання освітніх втрат на початку 5-го, 7-го, 9-го класів;
- опис календарно-тематичного планування, яке можна адаптувати під потреби кожного класу;
- вхідні та вихідні діагностичні тести для оцінки початкового рівня знань учнівства та їхнього прогресу наприкінці навчання;
- розробки уроків для кожного класу, які базуються на компетентнісному підході та сприяють розвитку вмінь і формуванню ставлень;
- пропозиції дієвих методів та технік (кооперативного, проєктно-міждисциплінарного та соціально-емоційного навчання; технік: сторітелінгу та "сократівського запитання") для використання на уроках з подолання навчальних втрат та приклади практичних завдань до них;
- відгуки вчителів, які працювали за програмою.

Цей посібник стане надійним помічником для вчителів, які прагнуть якісно подолати освітні втрати серед учнівства та створити сприятливе освітнє середовище, попри труднощі сучасної освіти. Матеріали, запропоновані в посібнику, можна легко адаптувати до різних умов навчання: офлайн, онлайн чи змішаного формату.

Опис навчальної програми та календарно-тематичного планування

документи:

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (*від 23 листопада 2011 р. № 1392*);

Державний стандарт початкової освіти (*від 21 лютого 2018 р. № 87, у редакції*

постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688),

Державний стандарт базової середньої освіти (від 30 вересня 2020 р. № 898),
модельні та навчальні програми, методичні рекомендації;

підхід: компетентнісний підхід, акцент на розвиток умінь і формування ставлень, гнучке планування для врахування індивідуальних потреб учнівства;

структура календарно-тематичного планування: розподіл тем за тижнями/місяцями, узгодження з навчальними цілями та очікуваними результатами для кожного класу, включення елементів повторення, проміжного оцінювання та розвитку практичних навичок.

Сучасна історична освіта спрямована на ¹

1. Формування національної та культурної ідентичності через призму історичних подій.

Одним із головних завдань сучасної історичної освіти є формування національної та культурної ідентичності учнів. Історія викладається не просто як хронологічна послідовність подій, а як засіб для розуміння, хто ми є як народ, як ми розвивалися протягом століть і як наші культурні традиції, мова та цінності впливали на світову історію. Формування національної ідентичності через історію передбачає усвідомлення ролі ключових історичних подій у становленні держави, важливих фігур в українській історії, а також визнання досягнень української культури в контексті глобальних культурних і соціальних процесів.

2. Впровадження компетентнісного підходу для розвитку критичного мислення, соціальної відповідальності та навичок самоорганізації.

Історія має не лише інформувати, а й розвивати здатність учнів критично осмислювати події минулого, бачити їхні причини та наслідки, робити висновки, корисні для сучасного життя. Компетентнісний підхід орієнтований на те, щоби навчати учнів не лише запам'ятовувати дати та події, а й аналізувати їх, порівнювати різні інтерпретації, розуміти глибші соціальні, політичні та економічні процеси, що лежать в основі історичних подій. Такий підхід також спрямований на розвиток соціальної відповідальності: учні вчать усвідомлювати свою роль у суспільстві та важливість громадянської позиції. Навички самоорганізації та самостійного пошуку інформації допомагають учням стати активними учасниками навчального процесу, які вміють розв'язувати проблеми та ставити перед собою завдання для власного розвитку.

¹ Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти (Наказ МОН від 30.07.2024 №1072):

<https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity>

3. Інтеграція історичних і громадянознавчих курсів для виховання відповідальних громадян, здатних діяти в умовах демократії та захищати свободу та незалежність своєї країни.

Історична освіта сьогодні покликана виховувати не тільки свідомих громадян, але й людей, які розуміють важливість демократії, прав і свобод людини, готових захищати незалежність своєї держави. Інтеграція історичних і громадянознавчих курсів дає змогу учням краще усвідомити історичне підґрунтя сучасних демократичних процесів, відстежити, як розвивалися ідеї громадянської відповідальності, прав людини та соціальної справедливості. Це допомагає формувати у молоді не лише знання про минуле, але й навички активної участі в суспільному житті, готовність брати на себе відповідальність за майбутнє країни, а також стійкість до зовнішніх загроз і вміння захищати демократичні цінності.

Таке поєднання історичних знань із громадянською освітою дозволяє виховувати свідомих й активних громадян, здатних мислити критично, діяти з урахуванням соціальних і політичних реалій та вносити вклад у розбудову сучасного демократичного суспільства.

КОРОТКИЙ АНАЛІЗ

Короткий аналіз результатів пілотної фази проєкту подолання освітніх втрат в учнів 5, 7, 9 класів з історії на основі вхідного і вихідного тестувань

13%	учнів не показали змін у результатах тестування.
5%	учнів погіршили свої результати. Це невеликий відсоток, але слід звернути увагу на причини такого зниження успішності.
6%	учнів мають невеликий приріст результатів, можливо, це є результатом додаткових зусиль, але він залишається незначним
Найбільше учнів (29%) покращили свої результати на 10 - 19%.	
7%	учнів, які покращили свої результати на 50% і більше, демонструють значний прогрес і мотивацію до навчання.
Більшість учнів (майже 70%) показала покращення результатів, що свідчить про ефективність навчального процесу.	

Загальні висновки по 5 класу

5

Позитивні тенденції:

У більшості питань помітний прогрес у результатах. Особливо помітний прогрес у питаннях 5 (41%) з теми «Приватний і громадський простір», 1 (28%) з теми «Що таке минуле», 3 (43%) з теми «Робота з картою», 8 (34%) з теми «Громадяни і громадянки України» та 12 з теми «Рівність». Це свідчить про те, що учні добре засвоїли певні теми, що обговорювалися під час уроків.

Негативні тенденції:

У питанні 9 (-61%) – відкрите питання з теми «Я і родина». Питання 13 з теми «Видатні українці й українки» також показало негативну динаміку (-38%), що вказує на труднощі в розумінні матеріалу. Питання 11 (-36%) з теми «Громадяни й громадянки України» також показало значний регрес.

Загальні висновки по 7 класу

7

Здебільшого учні показали позитивний прогрес у відповідях на питання тестувань. Прогрес варіюється від незначних до помітних покращень, що свідчить про успішне засвоєння частини матеріалу. Однак деякі питання показали негативну динаміку.

Позитивні тенденції:

питання 8 з теми «Іригаційна система», 12 з теми «Історико-географічні регіони України», 4 з теми «Періодизація історії людства», 16 з теми «Що таке влада». Ці питання показали значний прогрес, де правильні відповіді значно зросли у результаті навчання. Наприклад, у питаннях 8 і 12 правильні відповіді зросли на 35%, а в питанні 4 – на 30%.

Негативні тенденції:

питання 15 з теми «Вплив громадян України на сучасність і майбутнє», 7 з теми «Стародавній Рим», 5 з теми «Месопотамія та Єгипет». Ці питання показали негативну динаміку. Особливо питання 15, де правильні відповіді зменшилися на 38%, та питання 7 і 5 із зменшенням на 17%.

Загальні висновки по 9 класу

9

Результати тестування показують змішані результати. Здебільшого спостерігається прогрес, але є і кілька питань, де учні показали регрес.

Позитивні тенденції:

питання 1 з теми «Виникнення Русі-України», 6 і 7 з теми «Волинсько-Галицьке князівство, монгольська навала», 8 з теми «Руські землі у складі сусідніх держав», 10 з теми «Землі України у XVI – першій половині XVII ст.», 11 з теми «Становлення козацтва». У цих питаннях учні продемонстрували значний прогрес, що свідчить про хороше засвоєння матеріалу та ефективну підготовку до тесту. Прогрес у цих питаннях варіюється від 20% до 41%, що є дуже позитивним показником.

питання 2 з теми «Русь-Україна наприкінці X – у першій половині XI ст.»: незважаючи на те що тут прогресу немає, варто відзначити, що правильні відповіді залишилися на високому рівні (88%).

Негативні тенденції:

не зафіксовано.

Невеликий прогрес

спостерігається у питаннях 3 з теми «Причини і наслідки прийняття християнства», 4 з теми «Русь-Україна у другій половині XI – першій половині XIII ст.», 5 з теми «Волинсько-Галицьке князівства», 9 з теми «Кримське ханство». Показники правильних відповідей збільшилися, але незначно, або залишилися на попередньому рівні.

5

Ключові теми для подолання освітніх втрат на початку 5-го класу (Історична та громадянська освітня галузь, цикл 3 – 4 класи)

Відповідно до ДВОХ модельних програм НУШ
(Савченко О., Шияна Р.)

№	Тема	Історія (І) Громадянська освіта (ГО)	Номер завдання в діагностичному тесті
1	Що таке минуле.	(І)	1
2	Подія. Визначна подія.	(І)	4
3	Час. Визначаємо послідовність подій.	(І)	2
4	Що таке карта.	(І)	3
5	Як ми отримуємо інформацію.	(І)	3, 4
6	Я – людина. Чим особлива людина.	(ГО)	12
7	Я і родина.	(ГО)	9
8	Я та мої друзі й подруги, однокласники й однокласниці.	(ГО)	12
9	Я та моя громада.	(ГО)	3
10	Я та моя Батьківщина.	(І і ГО)	6
11	Традиції та звичаї.	(І)	7
12	Подорожі в минуле України.	(І)	1–4, 6
13	Я у приватному та громадському просторі: спільне та відмінне.	(ГО)	5
14	Людина у світі правил.	(ГО)	10
15	Зв'язок минулого та сьогодення.	(І)	
16	Ми – громадяни України. Що нас об'єднує.	(ГО)	8, 11
17	Герої та героїні України.	(ГО)	13

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Історична та громадянська освітня галузь 5 клас

Урок №	ТЕМИ	
	Основна тема	Повторюємо і закріплюємо (основа для вивчення теми)
1	Діагностичний тест	
2	Що таке минуле. Навіщо вивчати минуле. Історія.	Що я знаю, навіщо вивчати минуле.
3	Подія. Визначна подія. Що таке подія. Події мого дня, тижня, місяця. Що таке визначні події.	Що таке минуле.
4	Час. Визначаємо послідовність подій. Доба, місяць, рік, століття. Теперішнє, минуле, майбутнє (раніше/ пізніше, до/після, давно/ недовго).	Що таке минуле. Подія.
5	Що таке карта. Україна на карті світу. Україна – європейська держава.	Подія, час і карта.
6	Як ми отримуємо інформацію. Чому важливо вміти ставити запитання. Де можна знайти відповіді на запитання.	Події у минулому.
7	Повторення та закріплення матеріалу	
8	Я – людина. Чим особлива людина. Що означає бути Людиною. Моє ім'я, звідки воно взялося (право на ім'я). Моє зовнішнє та внутрішнє «Я» (фізич- ні ознаки, почуття, думки). Я – непо- вторний / неповторна. Я – особистість.	Як минуле може «розказати» про нас сьогодні.

8	Досліджую свої можливості. Виявляю мої вподобання. Аналізую свої звички. Визначаю свої знання та вміння. Описую мій характер (окремі риси, на вибір учня / учениці).	
9	Я і родина. Вивчаю своє минуле. Моє минуле, минуле мого роду. Родинне дерево.	Минуле моєї родини.
10	Я та мої друзі й подруги, однокласники й однокласниці. Що об'єднує людей. Мої права в школі. Я в школі. Як ухвалюють рішення в школі? Як я можу вплинути на те, що відбувається в моєму класі та школі?	Що об'єднує людей.
11.	Я та моя громада. Походження назви населеного пункту, розташування, славні події з життя громади. Люди місцевої громади: вчинки, їхня мотивація та цінність для громади. Волонтерство: навіщо та як допомагати іншим? Що я можу зробити, щоб у моїй громаді жилося краще?	Що таке карта. Подія. Час. Як ми отримуємо інформацію.
12.	Я та моя Батьківщина. Що таке Батьківщина? Атрибути держави Україна: прапор, герб, гімн. Столиця України, державна мова, національна валюта. День Незалежності України. Найважливіші державні свята. День захисника України.	Що таке карта. Подія. Час. Як ми отримуємо інформацію.
13.	Повторення та закріплення матеріалу	
14.	Традиції і звичаї. Що таке традиції, а що таке звичаї. Традиції та звичаї моєї родини, мого класу, мого села чи міста. Традиції та звичаї України.	Як ми отримуємо інформацію. Я та моя родина, громада, Батьківщина.

15.	Подорожі в минуле України – 1. Історичні особистості України: приклади патріотизму та людяності. Відомі особи культури та мистецтва України та світу з різних історичних періодів.	Що таке минуле. Визначаємо послідовність подій. Як ми отримуємо інформацію.
16.	Подорожі у минуле України – 2. Україна: сторінки історії. Історичні особистості України: приклади патріотизму та людяності.	Що таке минуле. Визначаємо послідовність подій. Як ми отримуємо інформацію.
17.	Подорожі в минуле України – 3. Люблю мандрувати. Історичні та культурні пам'ятки рідного краю, України, світу. Хто їх створив? Способи мандрування.	Що таке минуле. Визначаємо послідовність подій. Як ми отримуємо інформацію.
18.	Повторення та закріплення матеріалу	
19.	Я у приватному просторі. Мій особистий простір (спрощено). Що таке порушення меж особистого простору? Що робити, коли порушують мої межі? Кожна людина має право почуватися зручно в громадських місцях. І ніхто не може це право порушити.	Я – людина. Я та моя громада.
20.	Я в громадському просторі. Кожна людина має право почуватися зручно в громадських місцях. І ніхто не може це право порушити.	Я – людина. Я та моя громада.
21.	Повторення та закріплення матеріалу. Підготовка до проєкту.	
22.	Презентація проєкту.	
23.	Людина у світі правил. Взаємодію в спільноті. Ми різні та рівні.	

23.	Що таке рівність? Що таке справедливність? Що таке дискримінація? Що таке цькування (булінг) та як на нього реагувати? Як люди взаємодіють у спільноті? Які ролі я вмію та люблю виконувати в групі?	Я – людина. Я та родина, друзі й подруги, моя громада.
24.	Зв'язок минулого та сьогодення. Господарство, підприємництво, гроші впродовж історії людства.	Що таке минуле. Як ми отримуємо інформацію.
25.	Освіта, наука та техніка у минулому й сьогоденні.	Що таке минуле. Як ми отримуємо інформацію.
26.	Місто та село: від виникнення до сучасності.	Що таке минуле. Як ми отримуємо інформацію.
27.	Повторення та закріплення матеріалу	
28.	Ми – громадяни України. Що нас об'єднує. Хто можуть громадяни та громадянки України. Нас об'єднує територія, історія, культура, мова, цінності.	Як ми отримуємо інформацію.
29.	Доброчинність і волонтерство в минулому й сьогодні. Відомості про видатних осіб української історії.	Зв'язок минулого й сьогодення.
30.	Урок стійкості, боротьби та перемог. Герої та героїні України. Герої та героїні України сьогодні.	Час. Подія. Визначна подія. Як ми отримуємо інформацію.
31.	Повторення та закріплення	
32.	ПІДСУМКОВИЙ ДІАГНОСТИЧНИЙ ТЕСТ	

Ключові теми для подолання освітніх втрат на початку 7-го класу

(Історична та громадянська освітня галузь, цикл 5 – 6 класи)

Відповідно до всіх модельних програм НУШ

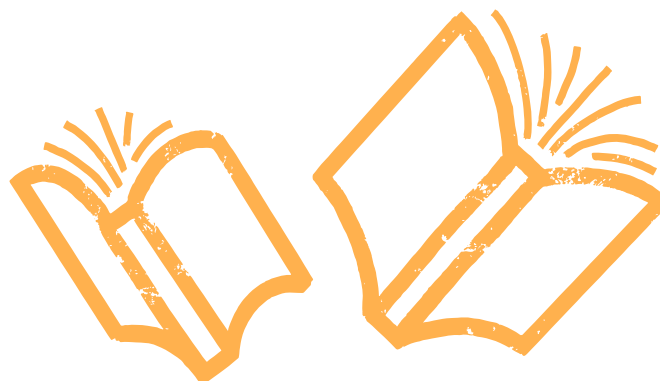
№	Тема	Номер завдання в діагностичному тесті
1	Що таке історія	
2	Події та явища: їх причини та наслідки	3
3	Періодизація історії людства. Відлік часу	4
4	Як працювати з історичною картою. Україна на карті світу. Історико-географічні регіони України	12
5	Історичні джерела, їхні види	1
6	Єгипет і Месопотамія: природа, влада, міфи та релігія	5, 8
7	Основні стоянки та пам'ятки первісних людей на території України. Трипільська культура	6
8	Стародавня Греція: природа, суспільство, світ уявлень, ідей, влада	9
9	Велика грецька колонізація Північного Причорномор'я	10
10	Стародавній Рим: природа, суспільство, світ уявлень, влада	7
11	Кочові племена на території України	11
12	Велике переселення народів	
13	Що таке ідентичність і гідність	13
14	Що таке сучасна демократія	14
15	Вплив громадян України на сучасність і майбутнє	15
16	Що таке влада	16
17	Доброчинність і волонтерство	2

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Історична та громадянська освітня галузь 7 клас

Урок №	ТЕМИ	
	Основна тема	Повторюємо і закріплюємо (основа для вивчення теми)
1.	Діагностичний тест	
2.	Що таке історія.	Що таке минуле.
3.	Періодизація історії людства. Відлік часу.	Час. Визначаємо послідовність подій.
4.	Події та явища: їхні причини та наслідки.	Що таке подія.
5.	Як працювати з історичною картою. Україна на карті світу. Історико-географічні регіони України.	Що таке карта.
6.	Історичні джерела, їхні види.	Як ми отримуємо інформацію.
7.	Повторення та закріплення	
8.	Єгипет і Месопотамія: природа, влада.	Як природа впливає на суспільство. Я та громад.
9.	Єгипет і Месопотамія: міфи та релігія.	Традиції та звичаї.
10.	Основні стоянки та пам'ятки первісних людей на території України.	Подорожі в минуле України.
11.	Трипільська культура.	Подорожі в минуле України.
12.	Повторення та закріплення	
13.	Стародавня Греція: природа, суспільство.	Як природа впливає на суспільство. Я та громада.
14.	Стародавня Греція: влада.	Про кого пишуть історики.
15.	Стародавня Греція: світ уявлень та ідей.	Традиції та звичаї.
16.	Велика грецька колонізація Північного Причорномор'я.	Подорожі в минуле України.

17.	Повторення та закріплення	
18.	Стародавній Рим: природа, суспільство.	Як природа впливає на суспільство. Я та громада.
19.	Стародавній Рим: влада.	Про кого пишуть історики.
20.	Стародавній Рим: світ уявлень, ідей.	Традиції та звичаї.
21.	Кочові племена на території України (кіммерійці, скіфи, сармати).	Подорожі в минуле України.
22.	Повторення та закріплення	
23.	Велике переселення народів.	Подорожі в минуле України.
24.	Що таке ідентичність і гідність.	Я – людина. Чим особлива людина.
25.	Що таке сучасна демократія.	Людина у світі правил. Права та обов'язки
26.	Вплив громадян України на сучасність і майбутнє.	Ми – громадяни України.
27.	Що таке влада.	Людина у світі правил. Права та обов'язки
28.	Доброчинність і волонтерство.	Як я впливаю на життя громади, держави, суспільства загалом.
29.	Уроки стійкості, боротьби та перемог.	
30.	Герої і героїні серед нас.	
31.	Повторення та закріплення	
32.	ПІДСУМКОВИЙ ДІАГНОСТИЧНИЙ ТЕСТ	

Ключові теми для подолання освітніх втрат на початку 9-го класу (Історія України, цикл 7 – 8 класи)

Відповідно до навчальної програми 2017 року зі змінами і доповненнями 2022 року
(а також модельних програм НУШ авторських колективів на чолі з
О. Пометун; І. Щупака)

№	Тема	Номер завдання в діагностичному тесті
1	Виникнення Русі-України.	1
2	Русь-Україна наприкінці X – у першій половині XI ст.	2, 3
3	Русь-Україна у другій половині XI – першій половині XIII ст.	4
4	Волинсько-Галицьке князівство («держава Романовичів») середини XIII–XIV ст. Монгольська навала.	5, 6, 7
5	Руські землі у складі сусідніх держав (середина XIV – початок XVI ст.).	8
6	Кримське ханство.	9
7	Землі України у XVI – першій половині XVII ст.	10
8	Становлення козацтва (XVI – перша половина XVII ст.).	11
9	Козацька революція середини XVII ст. і війна за суверенітет козацької держави другої половини XVII ст.	12
10	Козацька Україна (Гетьманщина) другої половини XVII – кінця XVIII ст.	14, 15
11	Україна та ранньомодерні імперії XVIII ст.	13
12	Культура на українських землях у XVIII ст.	

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Історія України 9 клас

Урок №	ТЕМИ	
	Тема у програмі	Тема уроку
1.	Вхідне діагностичне тестування	
2.	Виникнення Русі-України.	Як слов'янські племена розселилися на території сучасної України. Як заснували Київ.
3.		Чим уславилися руські князі/княгиня середини IX–X ст.
4.	Русь-Україна наприкінці X – у першій половині XI ст.	Правління руських князів наприкінці X – у першій половині XI ст.: хто забезпечив могутність Русі.
5.		Як жили і господарювали «прості» люди в Русі. Що впливало на розвиток культури.
6.	Русь-Україна у другій половині XI – першій половині XIII ст.	Поліцентричність руської державності в другій половині XI – першій половині XIII ст.: у чому суть. Навіщо скликали князівські з'їзди.
7.		Як Володимир Мономах забезпечив собі авторитет у державі.
8.	Повторення і закріплення	
9.	Волинсько-Галицьке князівство («держава Романовичів») середини XIII–XIV ст. Монгольська навала.	Хто та як утворив Волинсько-Галицьке князівство.
10.		Хто такі монголи та чому вони пішли наступом на Русь.
11.		Як Волинсько-Галицьке князівство стало королівством.
12.	Повторення та закріплення	
13.	Руські землі в складі сусідніх держав (середина XIV – початок XVI ст.).	Як руські землі опинилися в складі Великого князівства Литовського, Польського королівства та інших держав. Що таке Кревська унія.
14.		Суспільні відносини на теренах сучасної України в XIV – XV ст. Міста та магдебурзьке право.

15.	Кримське ханство.	Як і хто утворив Кримське ханство.
16.	Повторення і закріплення	
17.	Землі України у XVI – першій половині XVII ст.	Що таке Люблінська унія 1569 р.
18.		Що таке Берестейська унія 1596 р.
19.	Повторення та закріплення	
20.	Становлення українського козацтва (XVI – перша половина XVII ст.).	Як постало українське козацтво. Хто такі запорожці.
21.		Куди й чому наступали запорожці.
22.	Козацька революція середини XVII ст. і війна за суверенітет козацької держави другої половини XVII ст.	Хто такий Богдан Хмельницький. Як йому вдалося об'єднати людей і підняти їх на революцію.
23.		Що варто знати про українсько-московський договір 1654 р.
24.	Козацька Україна (Гетьманщина) другої половини XVII – кінця XVIII ст.	Як була влаштована козацька держава: територія, устрій, військо, судочинство. Як козаки обживали Слобожанщину.
25.	Повторення та закріплення	
26.	Україна та ранньомодерні імперії XVIII ст.	Хто такий Іван Мазепа. Україна та Швеція. Чим відомий Пилип Орлик.
27.		Що пов'язує Данила Апостола та Кирила Розумовського.
28.		Як росія ліквідувала Гетьманщину.
29.	Культура на українських землях у XVIII ст.	Розвиток культури на українських землях у XVIII ст.
30.	Уроки стійкості, боротьби та перемог. Герої та героїні серед нас.	
31.	Повторення та закріплення	
32.	ПІДСУМКОВИЙ ДІАГНОСТИЧНИЙ ТЕСТ	

ВХІДНЕ ДІАГНОСТИЧНЕ ТЕСТУВАННЯ

з історії та громадянської освіти для
учнів та учениць 5-го класу (20 б.)

Час виконання – 20 хв.

ВАРІАНТ I

Прочитай текст і роздивись карту. Виконай завдання 1–4.

Текст А

24 серпня 1991 року Україна відновила свою незалежність. Саме в цей день ухвалили Акт проголошення незалежності України. Автором документа став Левко Лук'яненко – видатний борець за незалежність нашої держави.

1 грудня того ж року провели Всеукраїнський референдум. Тоді всіх громадян і громадянок запитали таке: «Чи підтверджуєте ви Акт проголошення незалежності України?» У референдумі взяли участь 84,18 % населення України.

На карті ти можеш побачити, як проголосували в різних областях України. Цифри – це відсоток людей, які проголосували позитивно. Тобто вони підтвердили Акт проголошення незалежності України.

Карта А

Джерело карти:

https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Ukr_Referendum_1991.png

1 (1, 12). Визнач, чи правильним є твердження (1 б.):

Цей текст (Текст А) стосується минулого.

ТАК / НІ

2 (2, 3, 12). На лінії часу познач події, про які згадується в тексті (Текст А) (2 б.).

3 (4, 5, 9, 12). Роздивись карту. Знайди область, у якій ти проживаєш. Запиши, який відсоток людей у цій області проголосував, що підтримує Акт проголошення незалежності України (Текст і карта А) (2 б.).

Область _____

Акт проголошення незалежності України підтримало _____%

4 (2, 5, 12). Випиши видатні події історії України, про які згадується у тексті (Текст А) (2 б.).

5. (13). Приватним простором є (1 б.):

А моя школа

Б дитячий садок

В моя кімната

Г торговельний цент

6. (10, 12). Назва столиці України походить від (2 б.)

А імені засновника

Б назви річки

В назви гори

Г назви озера

7. (11). Увідповідни свята та традиції, що з ними пов'язані (4 б.).

1 День святого Миколая

А розписування яєць

2 Різдво Христов

Б приготування 12 страв

3 День Андрія Первозванного

В неслухняні діти отримують різочку, а слухняні – подарунки

4 Великдень

Г перестрибування через вогонь

Д ворожіння на долю

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

8. (16). Продовж речення (1 б.): Громадянином / громадянкою України може стати –

- A** лише той / та, хто тут народився / народилася
- Б** лише той / та, чиї мати / батько є українкою / українцем
- В** той / та, хто цього хоче й отримає документи

9. (7). Запиши відповідь на запитання (1 б.).

Група людей, що складається з близьких родичів – це _____

_____.

10. (14, 15). Обери правильне твердження (1 б.)

- A** Правила потрібні, щоб ускладнювати життя
- Б** Діти мають лише права та жодних обов'язків
- В** В Україні всі діти мають навчатися в школі

11. (16). Громадян і громадянок України може об'єднувати все з перерахованого, ОКРІМ (1 б.):

- A** зневажливого ставлення
- Б** спільної території проживання
- В** традицій і звичаїв
- Г** спільного історичного минулого

12. (6, 8). Продовж речення (1 б.): Усі ми різні, але...

A однаков	Б унікальні
В рівні	Г неповторні

13. (17). Обери правильне твердження (1 б.):

- A** Видатними українцями й українками є лише ті, хто прославив Україну за кордоном.
- Б** Героями та героїнями України сьогодні є військові, лікарі, рятувальники, вчителі тощо.
- В** Видатними можна вважати лише тих людей, які успакувалися в царині мистецтва.
- Г** Усі відомі діячі та діячки є видатними, а також видатними є лише відомі.

ВИХІДНЕ ДІАГНОСТИЧНЕ ТЕСТУВАННЯ

з історії та громадянської освіти
для учнів та учениць 5-го класу (20 б.)

Час виконання – 20 хв.

ВАРІАНТ I

Прочитай текст і роздивись карту. Виконай завдання 1–4.

Текст А Чи були в історії України королі?

У 1199 році два князівства – Галицьке й Волинське – князь Роман об'єднав в єдину державу зі столицею в місті Галич. Її називають Королівством Руським, або Волинсько-Галицькою державою. Столицею князівства Роман зробив місто Галич. Йому вдалося здобути Київ, але там він не оселився. Правив Роман недовго, а після його смерті в 1205 році Королівство Руське втратило лад.

Син Романа Данило розпочав розбудовувати державу. Він відвоював Галич, знову здобув владу в Києві. З допомогою рідного брата Василька йому вдалося відновити державу батька. Столицею Данило зробив місто Холм. А 1253 року Данило прийняв корону від Папи Римського Інокентія IV і став королем усієї Русі, а його держава стала королівством.

Карта А

Галицько-Волинське князівство
за часів Данило Галицького (1254 р.)

Джерело карти:

<https://ed-era.com/projects/znohistory/m1/l4>

1 (1, 12). Визнач, чи правильним є твердження (1 б.):

Цей текст (Текст А) стосується минулого.

ТАК / НІ

2 (2, 3, 12). На лінії часу познач події, про які згадано в тексті (Текст А) (1 б.).

3 (4, 5, 9, 12). Напиши, яку інформацію можна здобути з карти А (1 б.).

4 (2, 5, 12). Випиши визначні події історії України, про які згадано в тексті (Текст А) (2 б.).

5 (13). Приватним простором є (1 б.)

А громадський транспорт	Б школа
В власна кімната	Г бібліотека

6. Що з перерахованого НЕ є державним символом України? (10, 12) (1 б.).

А державний прапор	Б державний герб
В державний гімн	Г Верховна Рада України

7. (11). Увідповідни свята та традиції, що з ними пов'язані (4 б.).

1 Івана Купала	А розписування яєць
2 Різдво Христов	Б приготування 12 страв
3 Великдень	В освячення води
4 Водохреще	Г занурення вінків
	Д ворожіння на долю

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

8. (16). Обери правильне твердження (1 б.).

- А** У державах-республіках єдиним джерелом влади є президент.
- Б** Громадяни та громадянки України можуть голосувати на виборах.
- В** Україна – це президентсько-парламентська республіка.

9. (7). На лінії часу познач рік свого народження, своїх дідусів і бабусь. Запиши, хто народився після проголошення незалежності України. (2 б.).

10. (14, 15). Обери правильне твердження (1 б.)

- А** Правила потрібні, щоби зробити життя складнішим.
- Б** Усі діти мають лише обов'язки та жодних прав.
- В** Усі діти в Україні мають обов'язково навчатися в школі.

11. (16). Продовж речення (2 б.).

Громадян і громадянок України об'єднує таке:

12. (6, 8). Продовж речення (1 б.)

Всі люди різні, АЛЕ

А однакові	Б унікальні
В рівні	Г неповторні

13. (17). Запиши ім'я сучасного героя чи сучасної героїні України. Напиши 2 речення про нього/неї (2 б.)

ВХІДНЕ ДІАГНОСТИЧНЕ ТЕСТУВАННЯ

з історії України та всесвітньої історії
для учнів та учениць 7-го класу (20 б.)

Час виконання – 25 хв.

ВАРІАНТ I

Прочитай текст. Виконай завдання 1–3.

Текст А **Благодійність «Цукрових королів».**

Терещенки – відомий український рід «цукрових королів». Так їх називали, бо Терещенки мали цукрові заводи. Члени родини активно займалися меценатством, тобто безоплатно виділяли кошти на розвиток культури та мистецтва. В Україні досі збереглися будівлі, побудовані їхнім коштом.

Наприклад, видатний благодійник з родини Терещенків – Нікола – опікувався розбудовою рідного міста Глухова. Він збудував чоловічу та жіночу гімназії, ремісниче училище, пансіон для гімназистів, дитячий притулок, міську лікарню, учительський інститут, чимало приватних житлових будинків.

Дочка Терещенків Варвара та її чоловік Богдан Ханенко також займалися меценатством. Подружжя збирало колекцію мистецтв, підтримувало розвиток культури України. По смерті чоловіка Варвара здійснила їхню спільну мрію та заснувала музей у Києві. Сьогодні він має назву Національний музей мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків. Цінність мають не лише твори мистецтва, а й сама будівля, у якій розміщено музей.

Пам'ятай, що великі справи починаються з маленьких кроків. Навіть найменша дія, спрямована на добробут громади і країни, – важлива. Тому діяльність кожної людини впливає на життя всієї країни, а отже, і світу загалом.

1. (5). Чи можуть бути твори мистецтва історичним джерелом? (1 б.):

ТАК / **НІ**

2. (17). Терещенків стосується все, ОКРІМ (1 б.):

А меценатства	Б музейництва
В благодійності	Г спорту

3. (3). Доповни схему (1 б.)

Причина	Подія	Наслідок
	Заснування Музею Ханенків у Києві.	Розвиток культури України.

4. (3). Віднови пропущену ланку в періодизації історії людства (1 б.).

Стародавній світ

Новий час

Новітній час

5. (6). Заповни таблицю. Впиши наведені слова у відповідний стовпчик:
Ніл; Тигр та Євфрат; Хаммурапі; Аменхотеп IV (2 б.)

Месопотамія	Єгипет

6. (7). Увідповідни назву стоянки первісних людей з її місцем розташування (4 б.).

1 Киїк-Коба

А Київська область

2 Королево

Б Чернігівська область

3 Кирилівська

В Закарпатська область

4 Мізинська

Г Харківська область

Д Крим

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

7. (10). У Римській республіці словом «диктатор» називали посадовця, якого (1 б.)

А змушували виконувати обов'язки судді

Б наділяли тимчасово всією повнотою влади

В призначали богом неба та блискавки

Г зобов'язували збирати податки

8. (6). Продовж речення (1 б.).

У Стародавньому Єгипті поля зрошували з річки Ніл через систему каналів і таке землеробство називається _____.

9. (8). Обери правильне твердження, яке стосується Давньої Греції (1 б.)

- А** Греція має гірський рельєф, тому здавна там розвивали морську торгівлю.
- Б** Давні греки найчастіше торгували рисом, хутром тварин і зерном.
- В** Для захисту від кочовиків греки побудували Велику Грецьку стіну.
- Г** Давню Грецію також називали країною глини через її великі поклади.

10. (9). Нині на місці давнього Пантікапея стоїть місто (1 б.)

А Миколаїв	Б Одеса
В Керч	Г Севастополь

11. (11). На замовлення скіфської знаті грецькі майстри виготовляли (1 б.)

А одяг	Б прикраси
В взуття	Г посуд

12. (4). Жовтим кольором на карті позначено історико-географічний регіон, який називається (1 б.).

Джерело карти:

<https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB%3AUkraine-Halychyna.jpg>

А Буковина

В Полісся

Б Галичина

Г Слобожанщина

13. (13). Набір якостей, рис, які характеризують людину чи групу людей – це (1 б.)

А професія

В гідність

Б ідентичність

Г соціалізація

14. (14). Під час обрання депутатів до Верховної Ради здійснюється (1 б.).

А диктатура

В тиранія

Б олігархія

Г демократія

15. (15). Право місцевих органів влади самостійно вирішувати питання, що входять до їхніх повноважень, – це (1 б.).

А інтеграція

В самоврядування

Б централізація

Г глобалізація

16. (16). Можливість впливати на діяльність, поведінку та долю інших людей за допомогою авторитету, права чи насильства – це (1 б.).

А дискримінація

В допомога

Б влада

Г гідність

ВИХІДНЕ ДІАГНОСТИЧНЕ ТЕСТУВАННЯ

з історії України та всесвітньої історії
для учнів та учениць 7-го класу (20 б.)

Час виконання – 25 хв.

ВАРІАНТ I

Прочитай текст. Виконай завдання 1–3.

Текст А Які бувають історичні джерела?

Наскельні малюнки згодом перетворилися на символи. Ще пізніше ці символи почали означати слова, поняття, а далі – звуки. Поступово виникло письмо, яким ми знаємо його сьогодні. Люди записують різноманітну інформацію, створюють тексти. Вони оповідають нам про справжні чи вигадані події, емоції тощо. Це листи, щоденники, романи, оповідання, вірші. Їх створюють відомі чи невідомі (анонімні) автори.

У давнину при дворах володарів або в монастирях працювали люди, що записували події в порядку, у якому вони відбулися, – за хронологією, або «від літа до літа». Ці списки називали хроніками, або літописами. Такі писемні джерела історики вважають оповідними, або наративними. Інформацію про минуле історики також отримують із написів на спорудах, монетах, творах мистецтва – з епіграфічних джерел.

Велика колекція творів мистецтва різних періодів зберігається, зокрема, у Музеї Богдана і Варвари Ханенків у Києві. Довгі роки подружжя разом збирало твори мистецтва, старовинні книги, предмети побуту щоб потім створити музей. Завдяки цьому ми сьогодні можемо відвідувати музей, дізнаватися більше про минуле і світ довкола.

1. (5). Чи можуть бути наскельні малюнки історичним джерелом? (1 б.):

ТАК / **НІ**

2. (17). У тексті йдеться про Богдана та Варвару Ханенків як про (1 б.):

А меценатів

Б бібліотекарів

В літераторів

Г літописців

3. (3). Доповни схему (1 б.)

Причина	Подія	Наслідок
	Заснування Музею Ханенків у Києві	Розвиток культури України.

4. (3). Віднови пропущену ланку в періодизації історії людства (1 б.).

5. (6). Заповни таблицю. Впиши наведені слова у відповідний стовпчик: ієрогліфи; клинопис; Гільгамеш; Ізіда (2 б.).

Месопотамія	Єгипет

6. (7). Увідповідни назву стоянки первісних людей з її місцем розташування (4 б.).

1	Киїк-Коба	А	Київська область
2	Королево	Б	Чернігівська область
3	Кирилівська	В	Закарпатська область
4	Мізинська	Г	Харківська область
		Д	Крим

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

7. (10). Сенату Римської республіки стосується все, ОКРІМ такого: (1 б.)

- А формувався з колишніх держслужбовців
- Б наділявся тимчасово всією повнотою влади
- В затверджував рішення народних зборів
- Г відповідав за зовнішню політику та військо

8. (6). Продовж речення (1 б.).

Іригаційна система землеробства – це _____

9. (8). У розповіді про релігійні уявлення Давньої Греції варто використати такі імена: (1 б.)

A Ізіда, Амон, Анубіс, Тот	Б Шива, Кама, Брахма, Ґанеша
В Афродіта, Зевс, Гера, Афіна	Г Венера, Юпітер, Аполлон, Юнона

10. (9). Нині на місці давнього Херсонеса стоїть місто (1 б.)

A Миколаїв	Б Одеса
В Керч	Г Севастополь

11. (11). Першим народом на українських землях, чия назва нам відома з писемних джерел, зокрема з асирійських записів, були (1 б.)

A кіммерійці	Б сармати
В скіфи	Г готи

12. (4). Жовтим кольором на карті позначено історико-географічний регіон, який називається (1 б.)

Джерело карти:

<https://uchoose.uacrisis.org/wp-content/uploads/2022/09/Slobozh.png>

A Буковина

B Полісся

Б Галичина

Г Слобожанщина

13. (13). Етнічна ідентичність – це про ототожнення себе з певним(-ою) (1 б.)

A народом

B спільнотою

Б культурою

Г країною

14. (14). Демократія – це влада (1 б.)

A президента

B народу

Б парламенту

Г уряду

15. (15). На ілюстрації символічно зображено таке право громадян і громадянок: (1 б.)

Джерело карти: <https://vinrda.gov.ua/news/ostanni-novyny/poriadok-realizatsii-vyborchikh-prav-na-mistsevykh-vyborakh-vnutrishno-peremishchenykh-osib>

A влаштовувати мирні акції

B захищати права у суді

Б голосувати на виборах

Г розпоряджатися своєю власністю

16. (16). Прочитай вислів українського релігійного діяча Любомира Гузара. Встав пропущені слова. (1 б.)

«Люди нарікають на _____, вважаючи, що вона повинна дати їм усе. Але _____ так не налаштована – на першому місці могутність, а не служіння. Ми хочемо бути демократичною державою. Майдан великою мірою це змніфестував».

A державу, держава

B країну, країна

Б владу, влада

Г працю, праця

ВХІДНЕ ДІАГНОСТИЧНЕ ТЕСТУВАННЯ

з історії України для учнів та учениць 9-го класу (20 б.)

Час виконання – 20 хв.

ВАРІАНТ I

1. (1). Що зі згаданого стосується князя Ігоря? (1 б.)

- A** започаткував систему уроків і погостів
- Б** розбив Хозарський каганат
- В** здійснив 10 успішних походів на Візантію
- Г** розпочав правління сутичкою з деревлянами

2. (2). Про кого з князів ідеться в тексті? (1 б.):

Князь і хреститель Русі-України. 988 р. прийняв хрещення під іменем Василя, розпочав християнізацію Русі-України.

- A** Олега
- Б** Ігоря
- В** Святослава
- Г** Володимира

3. (2). Доповни схему за прикладом (2 б.)

Причини	Подія	Наслідки
Необхідність об'єднати розрізнені племена	Прийняття християнства	Тісніше згуртувалися навколо Києва різноплемінні території
Потреба підняти авторитет Русі серед країн християнського світу		
		Зросла роль дипломатії, Володимир започаткував «шлюбну дипломатію»

4. (3). Володимир Мономах уславився успішними походами на (1 б.)

- A** половців
- Б** монголів
- В** хозарів
- Г** печенігів

5. (4). Засновником Волинсько-Галицького князівства є князь (1 б.)

A Роман	Б Данило
В Ростислав	Г Василько

6. (4). У 1253 році сталася така подія (1 б.)

- A** Заснування Волинсько-Галицького князівства
- Б** Коронація Данила Романовича
- В** Битва біля м. Ярослав
- Г** Похід польського короля на м. Львів

7. (4). Монгольської навали на землі Русі стосується все, ОКРІМ (1 б.)

- A** Битва на річці Калка 1223 р.
- Б** Захоплення Переяслава і Чернігова у 1239 р.
- В** Битва під Дорогочином у 1238 р.
- Г** Руйнування Десятинної церкви в Києві 1240 р.

8. (5). Серед литовських князів на українську та білоруську знать орієнтувався (1 б.)

A Ольгерд	Б Вітовт
В Свидригайло	Г Гедимін

9. (6). Пам'ятка, зображена на фотографії, знаходиться на території (1 б.)

Джерело карти: A.Savin - Власна робота, CC BY-SA 3.0,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=32407250>

- А Криму
Б Закарпаття
В Галичини
Г Слобожанщини

10. (7). Люблінської унії стосується все, ОКРІМ (1 б.)

- А постання греко-католицької церкви
Б утворення єдиної держави – Речі Посполитої
В укладання відбулося у м. Люблін
Г укладання унії відбулося в 1569 р.

11. (8). Запорожцями називали козаків, які (1 б.)

- А визнавали козацькі закони
Б ставали гетьманами Запорозької Січі
В селилися за порогами Дніпра
Г займалися бджільництвом

12. (9). Напиши ім'я гетьмана, який у середині XVII ст. підняв українців на боротьбу з метою створити незалежну від Речі Посполитої державу (1 б.)

13. (11). Увідповідни імена діячів з інформацією про них (4 б.)

1	Іван Мазепа	А	гетьман, перейшов на бік шведського короля
2	Данило Апостол	Б	гетьман, побудував у місті Батурин палац
3	Кирило Розумовський	В	шведський король, брав участь у битві під Полтавою
4	Карл XII	Г	гетьман, був обраний на посаду у віці 73 років
		Д	кошовий отаман Запорозької Січі

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

14. (10). Жовтим кольором на карті позначено (1 б.)

Джерело карти:

<https://uchoose.uacrisis.org/wp-content/uploads/2022/09/Slobozh.png>

А Полісся
В Поділля

Б Галичину
Г Слобожанщину

15. (10). Продовж речення.

Руїна – це період в історії України від смерті Богдана Хмельницького й до початку гетьманування Івана Мазепи, який характеризується (2 б.)

ВИХІДНЕ ДІАГНОСТИЧНЕ ТЕСТУВАННЯ

з історії України для учнів та учениць 9-го класу (20 б.)

Час виконання – 20 хв.

ВАРІАНТ I

1. (1). Що зі згаданого стосується княгині Ольги? (1 б.)

- A** започаткувала систему уроків і погостів
- Б** розбила Хозарський каганат
- В** здійснила 10 успішних походів на Візантію
- Г** розпочала правління сутичкою з деревлянами

2. (2). Про кого з князів ідеться у реченні? (1 б.):

Завершив будівництво Собору святої Софії, зібрав велику книгозбірню, його іменували «тестем Європи».

- A** Ігоря
- Б** Святослава
- В** Володимира
- Г** Ярослава

3. (2). Доповни схему за прикладом (2 б.)

Причини	Подія	Наслідки
Необхідність об'єднати розрізнені племена	Прийняття християнства	Тісніше згуртувалися навколо Києва різноплемінні території
Потреба розширити економічні, дипломатичні, культурні зв'язки з європейськими країнами		Із Руссю-Україною встановили рівноправні відносини інші християнські держави

4. (3). Володимир Мономах є автором твору (1 б.).

- A** «Плач Ярославни»
- Б** «Повчання дітям»
- В** «Тренос»
- Г** «Ключ царства небесного»

5. (4). Волинсько-Галицьке князівство постало наприкінці такого століття: (1 б.)

A X	Б XI
В XII	Г XIII

6. (4). Корону від Папи Інокентія IV отримав князь (1 б.).

A Василько	Б Данило
В Роман	Г Лев

7. (4). Монгольської навали на землі Русі стосується все, ОКРІМ (1 б.)

- A** Битва на річці Калка 1223 р.
- Б** Захоплення Переяслава і Чернігова у 1239 р.
- В** Битва під Дорогичином у 1238 р.
- Г** Руйнування Десятинної церкви в Києві 1240 р.

8. (5). Політики Великого князівства Литовського щодо українських земель до приходу до влади Ягайла стосується таке: (1 б.)

- A** використання руської мови в діловодстві
- Б** покатоличення місцевого населення
- В** відмова від руського права в судочинстві
- Г** поширення литовської військової організації

9. (6). Як називається символ, зображений на ілюстрації? (1 б.)

A курултай	Б тамга
В бейлік	Г баскак

Джерело: Hydrox based on work by Alex Tora or Alex K in Ukrainian and Japanese wiki - File:Gerae-tamga.png, Суспільне надбання (Public Domain), <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11828056>

10. (7). Берестейської унії стосується таке: (1 б.)

- А** створення греко-католицької церкви
- Б** утворення єдиної держави – Речі Посполитої
- В** укладання відбулося у м. Люблін
- Г** укладання унії відбулося у 1569 р.

11. (8). Запорожцями називали козаків, які (1 б.)

- А** прийняли православ'я
- Б** ставали кошовими отаманами
- В** селилися за порогами Дніпра
- Г** займалися ковальством

12. (9). Напиши, що тобі відомо про гетьмана Богдана Хмельницького (1 б.)

13. (11). Установи хронологічну послідовність подій (4 б.)

- А** таємні переговори І. Мазепи зі шведським королем
- Б** обрання гетьманом Пилипа Орлика
- В** І. Мазепа уклав договір з Карлом XII
- Г** Полтавська битва

	1	2	3	4
А				
Б				
В				
Г				

14. (10). Заштрихуй чи обведи на карті Слобожанщину (1 б.)

Джерело карти:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Ukraine_location_map.svg

15. (10). Продовж речення. *Руїна – це період в історії України від смерті Богдана Хмельницького й до початку гетьманування Івана Мазепи, який характеризується* (2 б.)

Матеріали до уроків (фрагменти)

5 клас. Урок 6. Тема: ЯК МИ ОТРИМУЄМО ІНФОРМАЦІЮ?

Гра-розминка на повторення минулої теми.

ХРОНОЛОГІЯ (торкнутися правого вуха)	СТОЛІТТЯ (підняти ліву ногу)	ТИСЯЧОЛІТТЯ (стрибнути)	РІК (підняти праву руку)	ЛІНІЯ ЧАСУ (торкнутися носа)
632 рік – це VII ст. (торкнутися правого вуха)	1234 рік – це XIII ст. (торкнутися лівого вуха)	1453 рік – це XV ст. (заплющити очі)	1667 рік – це XVII ст. (правою рукою торкнутися лівого плеча)	899 рік – це IX ст. (лівою рукою торкнутися правого коліна)
2001 рік – це _____ ст. (торкнутися правого вуха)	342 рік – це _____ ст. (підняти ліву ногу)	673 рік – це _____ ст. (підняти праву руку)	123 рік – це _____ ст. (стрибнути)	12 рік – це _____ ст. (торкнутися лівого вуха)
12 рік до н.е. – це _____ ст. до н.е. (правою рукою торкнутися лівого плеча)	234 рік до н.е. – це _____ ст. до н.е. (лівою рукою торкнутися правого коліна)	483 рік до н.е. – це _____ ст. до н.е. (лівою рукою торкнутися правого плеча)	736 рік до н.е. – це _____ ст. до н.е. (лівою рукою торкнутися правою руки)	562 рік до н.е. – це _____ ст. до н.е. (правою рукою торкнутися голови)

Обговорення:

- › Звідки ти дізнаєшся про події, які сталися у світі, в Україні, у вашій громаді, селі / селищі / місті?
- › Пригадай, що таке історичні джерела.

Переглянь відео

Всеукраїнська школа онлайн. 5 клас НУШ. Історія і громадянська освіта. Джерела інформації та їх види: <https://youtu.be/a7J-shSLo9E>

Дай відповіді на запитання:

- › Що нового ти дізнався/дізналася з відео?
- › Про що ти знав/знала раніше?
- › Запиши у зошит 5 фактів, які ти запам'ятав/запам'ятала з відео.

ЗВІДКИ ІСТОРИКИ ДІЗНАЮТЬСЯ ПРО МИНУЛЕ?

- › Оскільки історія вивчає минуле людей, то будь-який результат людської діяльності є історичним джерелом.
- › Це можуть бути матеріальні речі (одяг, будівлі, предмети побуту тощо) чи нематеріальні (пісні, танці, ігри й подібне).
- › Якщо творцями джерел є свідки події, то ми їх називаємо первинними, або першоджерелами.
- › Однак багато розповідей наших пращурів дійшли в переказах чи записах інших людей, чимало історій переписували не раз. Цю оповідь ми називаємо вторинним джерелом.

Обговорення у парах.

Поміркуйте, що перші люди навчилися робити раніше: писати, малювати, говорити чи жестикулювати?

Самостійна робота

Завдання

Прочитай текст та встав пропущені слова. Скористайся підказкою.
Придумай 5-8 запитань до тексту.

Як речі та зображення зберігають інформацію про минуле?

Найдавніші історичні _____ зафіксовані у вигляді зображень та _____, які перші люди пристосовували для своїх потреб. Із розвитком суспільства люди почали виготовляти дедалі складніші речі й оточувати себе ними. З часом навіть витворювали довкола себе штучне середовище, яке було комфортніше за несприятливі умови _____.

Особливу науку, яка вивчає розвиток людства за допомогою речових джерел, називають археологією, а такий тип джерел – _____. _____, або візуальні історичні джерела – від перших печерних до _____ цифрових – поділяють на багато видів. Це зокрема картини, зображення на стінах (фрески або графіті), орнаменти з кольорового скла (вітражі), _____ в книжках (у рукописних виданнях їх називають мініатюрами), скульптури, фотографії.

Підказка: речей, довкілля, події, археологічними, сучасних, Зображальні, ілюстрації.

Джерело: Панарін О., Топольницька Ю., Макаревич А., Охріменко О. Досліджуємо історію і суспільство: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. — Київ : Літера ЛТД, 2022. — 159 с.

Робота в парах

Працюємо з джерелом.

- › Розгляньте фото.
- › Кого з осіб, зображених на цій фотографії, ви знаєте?
- › У якому столітті та скільки років тому створене це фото?
- › Скільки років виповнилося Тарасові Шевченку, якщо він народився у 1814 році?
- › Які історичні подробиці про життя в XIX столітті дає нам змогу визначити це фото?

Джерело фото: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/97/Shevchenko_with_friends_%281859%29.jpg

РЕФЛЕКСІЯ.

Продовж речення:

- › Сьогодні на уроці мені найбільше відгукнувся такий момент...
- › Тепер я знаю...
- › Тепер я вмію...
- › Тепер я можу...

Обговорення:

- › Роздивись зображення. Що таке, на твою думку, приватний простір?
- › Як гадаєш, яким / якими фото можна проілюструвати поняття «приватний простір людини»?
- › Для чого людині потрібен приватний простір?
- › Назви приклади приватного простору людини.

Джерело завдання, фото та інфографіки:
Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти (інтегрований курс). 5 клас. Панарін О., Макаревич А., Топольницька Ю., Охріменко О. Київ: Літера ЛТД, 2022. С. 52

Переглянь відео

ВШО. Історія і громадянська освіта 5 клас НУШ:

<https://youtu.be/Ulx-w8ERNvM>

Запиши тези:

- › з якими погоджуєшся;
- › які здивували;
- › про які не замислювався/замислювалась раніше;

ЩО ТАКЕ ПРИВАТНИЙ ПРОСТІР? ЯКИМ ВІН БУВАЄ?

Тези для вчителя:

- › Кожна людина має навколо себе певну територію, яку вона вважає своєю.
- › Уявіть, що ви стоїте у великій бульбашці, – вона і є вашим приватним простором, який захищає вас від небезпеки навколо.
- › У сучасному світі розрізняють, окрім фізичного приватного простору (власна кімната, куточок для ігор, робоче місце, ліжко, а також відстань до іншої людини), ще й психологічний – простір душевний (ваші власні думки й бажання).

Простір навколо людини. Схема американського дослідника Едварда Хола

Учениці Баштанської громади на уроці

ЯКИМ БУВ ПРИВАТНИЙ ПРОСТІР У МИНУЛОМУ І Є ТЕПЕР?

- › Давні люди не сприймали себе окремо від колективу, адже залишатися самому було небезпечно.
- › З переходом людських колективів до осілості з'явилася приватна власність — житло.
- › Житло людини стало зоною приватного простору.

Робота в групах

- › Позмагайтеся, хто наведе найбільше прикладів приватного простору сучасної людини.
- › Роздивіться фото. Обговоріть, на якому із них зображено порушення приватного простору. Відповідь поясніть.

Вправа для зняття емоційної напруги «Генератор енергії»

Уяви перед собою фантастичний генератор енергії та «увімкни» його якомога яскравіше. Уяви собі та відчуй, як енергія впливає на передню частину твого тіла, наповнює груди, м'язи. Вдихай її, потім послідовно подумки переміщай «генератор» за спину, праворуч і ліворуч від себе, над головою та під ногами. Відчуй хвилі енергії на спині, на правій і лівій стороні тіла, на голові, на ногах.

Як діяти, якщо порушили твій приватний простір?

Інколи ми стикаємось із порушенням нашого приватного простору, коли цього уникнути неможливо.

Проте інколи наш особистий простір порушують навмисно.

Дуже важливо не соромитися, у жодному разі не боятися відстоювати особисті кордони.

Якщо ж самотійно ви цього зробити не в змозі, повідомте про це дорослих, яким довіряєте.

Роздивись інфографіку. Уяви, що ваш приватний простір порушують. Додайте кілька правил протидії порушенню приватного простору.

Джерело: *Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти (інтегрований курс). 5 клас. Панарін О., Макаревич А., Топольницька Ю., Охріменко О. Київ: Літера ЛТД, 2022. С. 55*

Робота в групах

Проаналізуйте ситуації. У якій із них хочуть порушити ваш приватний простір, а в якій ви є людиною, що може порушити простір іншої? Поміркуйте, чому важливо поважати чужий приватний простір.

Ситуація 1. Уявіть, що до вас підійшла незнайома людина й почала розповідати про своє життя чи почала глузувати з вас. Як ви відреагуєте?

Ситуація 2. Уявіть, що незнайома вам дитина проводить час у парку зі своїм домашнім улюбленцем. Ви підійшли до цієї дитини й попросилися приєднатися до їхньої гри, однак вона не захотіла з вами гратися. Як ви відреагуєте?

Підсумовуємо

1. Заверши речення. Я розумію, що приватний простір - це... У минулому приватним простором вважали... Порушенням приватного простору є... Якщо мій приватний простір порушено, то я...
2. Дай відповіді на запитання. 1. Чому важливо поважати приватний простір іншої людини? 2. Поміркуй, що сталося б, якби всі мовчали про порушення їхнього приватного простору. Що б сталося, якби всі люди порушували правила приватного простору інших людей?

*Учениця та учень Бобрицької гімназії презентують
свої проєкти "Особистий простір"*

Матеріали до уроків (фрагменти)

5 клас. Урок 20. Тема: Я В ГРОМАДСЬКОМУ (ПУБЛІЧНОМУ) ПРОСТОРИ

Емоційне налаштування «Ім'я з малюнком».

Намалюй своє ім'я символом, а потім коротко поясни, чому обрав/обрала саме такий символ.

Наприклад:

Сніг – Сніжана

Світло – Світлана

Розум – Софія

Учениці Баштанської громади

Обговорення

Проаналізуй фото. Як гадаєш, чи є ці місця громадським простором?

Які особливості автобусів та набережної свідчать про те, що ці об'єкти пристосовані для користування різними категоріями людей (дорослі, діти, люди з інвалідністю, люди похилого віку тощо)?

Зображення, згенероване ШІ

Зображення, згенероване ШІ

Переглянь відео:

Всеукраїнська школа онлайн. Історія і громадянська освіта 5 клас НУШ:

https://www.youtube.com/watch?v=y6KHw95qK5w&ab_channel=%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%BE%D0%BD%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BD

Запиши тези:

- › які почув/почула вперше;
- › які здивували;
- › про які хочеться дізнатися більше.

Пригадай

- › Пригадай, що таке приватний простір.
- › Як вважаєш, чим він відрізняється від простору громадського?

Яким був громадський простір у минулому?

- › Дослідники вважають, що громадський простір як місце, де люди проводили вільний час, з'явився ще в давніх греків.
- › Грецька агора (центральна площа міста) – приклад одного з перших публічних просторів людини.

Роздивись зображення центральної площі Афін (агори) в Давній Греції та сучасне фото площі Іспанії в Римі:

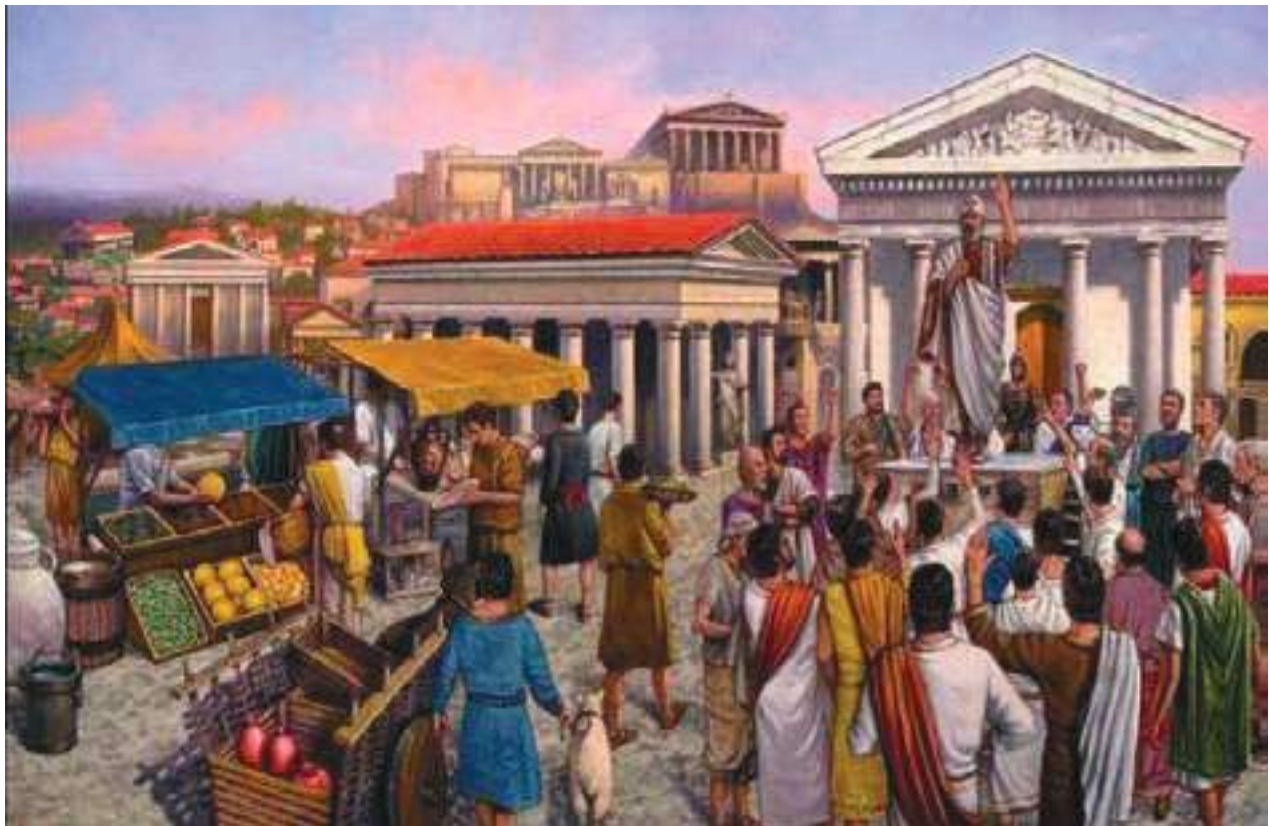
- › Що на них відбувається? Поміркуй, як змінилося використання публічного простору.
- › Чим публічний простір минулого відрізняється від сучасного публічного простору?

Джерело:

Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти (інтегрований курс). 5 клас.

Панарін О., Макаревич А., Топольницька Ю., Охріменко О. Київ: Літера ЛТД, 2022. С. 57

Якими є громадські простори сучасної людини?

Раніше місцями громадського простору були спеціально відведені міські чи сільські майдани, закриті приміщення (будівлі театрів, судів, державних установ тощо).

Сьогодні ж громадським простором є зони відпочинку, громадський транспорт, освітні заклади й медичні установи, заклади культури й громадські приймальні.

Робота в групах

Упродовж трьох хвилин пригадайте, які є місця публічного простору в сучасному світі.

Позмагайтеся, хто назве більше таких місць.

Вправа для зняття емоційної напруги «Квітка та свічка»

Уяви, що тебе в одній руці приємно пахне квітка, а в іншій — запалена свічка. Повільно зроби вдих через ніс, уяви, що відчуваєте запах квітки. Повільно видихни через рот, наче задуваєш свічку. Повтори кілька разів.

Прочитай текст про Вуличну бібліотеку в Магдебурзі (Німеччина)

У 2005 році в німецькому місті Магдебург активісти створили бібліотеку просто неба в занедбаному районі міста. Тут з'явилося багато молоді, тож згодом міська влада ініціювала будівництво нового простору. Архітектори розробили економний проєкт: бібліотека з 20 000 книг вмістилася на невеликій платформі, побудованій із перероблених матеріалів іншої будівлі. Книги вільно стоять на полицях. Будь-яка людина, якщо бажає, може їх узяти. Прикметно, що книги в бібліотеці ніхто не охороняє, відвідувачі можуть не записуватися при вході, а сам майданчик не обгороджений парканом і відкритий цілодобово. При цьому за кілька років існування книги не зникли з бібліотеки. Навпаки, їхня кількість тільки зростає, а стіни платформи не забруднюють написи або малюнки.

Зі статті «Громадський простір – для людей: досвід Німеччини». Інтернет- видання «Рубрика»

Роздивись фото бібліотеки у м. Магдебург і дай відповіді на запитання:

- › Що привертає увагу?
- › Чи знаєш ти щось про подібні ініціативи в Україні?
- › Чи успішні вони?

- › Придумай власні правила поведінки в публічному просторі.

Джерело:

https://lh4.googleusercontent.com/proxy/gosgG9mF4_fsWFekmlppRKMaIiskKdPy3cC9ONwFCebeiRfb0aIrMY4DwoMZLeOgRdUyDBwOo2GZ9OWu3s5ekO6feOO7YiJ6RpdPR9U6MoXCPwCoXcg5cU

Школа як громадський простір

Заклад, у якому ти навчаєшся, також є місцем громадського простору, адже розрахований на усіх дітей.

- › Чи є у твоїй школі місця, які можна вважати приватними?
- › Поміркуй, чи в однакових умовах перебувають усі учні твого навчального закладу?
- › Що б ти змінив би/змінила б у ньому, щоб надати рівні можливості для навчання та комфортного перебування в закладі освіти всім дітям?

Підсумовуємо

1. Допиши речення. Громадський простір – це _____. У давнину громадський простір використовували для _____. Місцями громадського простору сучасної людини є _____. Громадський простір має бути _____.
2. Поміркуй, чи є життєво необхідним для людини громадський простір. Наведи кілька аргументів на користь своєї думки. Як гадаєш, що трапиться, якщо людину позбавити громадського простору?

7 клас. Урок 11. Тема: ТРИПІЛЬСЬКА КУЛЬТУРА

Обговорення

Поміркуй, чому люди винайшли землеробство та скотарство?

Як виникло землеробство?

Найпершою формою господарювання давніх людей були мисливство, збиральництво й рибальство – так зване привласнювальне господарство. Тоді людина лише користувалася готовими дарами природи.

Населення планети швидко зростало, мисливство та збиральництво вже не задовольняли потреби людей. Тому вони винайшли землеробство й скотарство. Це ознаменувало перехід до відтворювального господарства.

Цей процес в історії людства назвали НЕОЛІТИЧНОЮ РЕВОЛЮЦІЄЮ – коли людина не лише привласнювала дари природи, а й навчилася відтворювати їх: вирощувати збіжжя, розводити худобу тощо. Згодом виникли й ремесла.

Особливості ведення господарства людей залежали від кліматичних умов, у яких вони мешкали. Проте упродовж століть люди навчилися пристосовувати навколишнє середовище до власних потреб.

Пригадай, як називається...

1. ...тимчасове поселення людей кам'яного віку?
(Первісна стоянка)
2. ... галузь історичної науки, що вивчає речові пам'ятки та реконструює за ними давню історію суспільства?
(Археологія)
3. ...група подібних між собою пам'яток, розповсюджених на певній території в межах певного часу.
(Археологічна культура)
4. ...перехідна доба від кам'яного віку до віку металів, коли з'являються речі з міді.
(Енеоліт (мідно-кам'яний вік))

Трипільська (археологічна) культура

- › Розквіт цієї археологічної культури припав на добу енеоліту – мідно-кам'яного віку (5-3 тис. до н.е.)

› Назва походить від с. Трипілля на Київщині, неподалік якого наприкінці 19 ст. український археолог Вікентій Хвойка виявив рештки життєдіяльності давніх хліборобів.

› З трипільською культурою пов'язують утвердження відтворювального господарства на праукраїнських землях.

Поселення трипільців

- › Спершу мешкали у невеликих поселеннях по 50-60 осіб.
- › Згодом – у протомістах по 10 тис. осіб.
- › Протомісто Майданецьке на Черкащині займало площу 300-400 гектарів і складалося майже з 2 тис. жител.
- › Крім двоповерхових жител, археологи виявили громадські споруди й укріплення, господарські та ритуальні ями.

Рекорди трипільців

- › У 2012 році на розкопках знайшли громадську будівлю розміром 60 на 20 метрів. 1200 квадратних метрів!
- › Збудовані із дерева та глини.
- › Це на той час – 2000 рік до нашої ери – найбільша споруда на європейському континенті.
- › Можливо, це був храм.

Господарство трипільців

- › Трипільці були землеробами.
- › Основа господарства – перелогове рільництво, що передбачало використання ділянок землі доти, доки не вичерпувалася їхня родючість. Виснажені площі залишали і пересувались далі.
- › Трипільці сіяли ячмінь, просо, пшеницю, вирощували майже всі нині відомі в Україні садово-городні культури.
- › Знаряддя праці: дерев'яна мотика з кам'яним чи кістяним наконечником, рало, серпи.
- › Розводили велику рогату худобу, кіз, овець, свиней.

Робота в парах

Роздивіться ілюстрації.

Поміркуйте, яка система господарювання була ефективнішою? Як природні умови та наявність ресурсів вплинули на особливості господарювання людей?

Застосування іринації – системи каналів для зрошування полів у землеробстві мешканцями Північної Африки

Перелогова система обробки землі, яку використовували трипільці – мешканці українських земель. Ця система передбачала використання поля аж до повного його виснаження

Джерело: *Досліджуємо історію і суспільство (інтегрований курс). 5 клас. Панарін О., Топольницька Ю., Макаревич А., Охріменко О. Київ: Літера ЛТД, 2022. 160 с.*

Трипільська кераміка

Виготовляли глиняний посуд у спеціальних гончарних печах, а потім розмальовували складними візерунками чорною, брунатною, червоною, рідше білою фарбами.

В оздоблювальні орнаменти вплітали зображення фігур людей, тварин і птахів. Трапляються там і схематичні знаки, подібні до піктографічних.

Це дає підстави припускати, що трипільці впритул наблизилися до винайдення письма.

Самостійна робота

Прочитай інформацію.

Як гадаєш, що таке горно?

Знайди в словнику визначення слова «горно».

Підбери синоніми до цього слова.

Трипільські горна старші майже на три тисячоліття за ті, що раніше вважалися найдавнішими в Європі. Трипільські мали досконалу технологію, яка дозволяла отримувати мальований посуд й не вкрити його кіптявою.

Піктографія

- › У трипільців піктографія досягла високого рівня розвитку.
- › У мальований посуд, в орнаменти трипільці вписували різні знаки.
- › Частина знаків була зрозуміла здебільшого тим, хто їх створив. Але були й за-

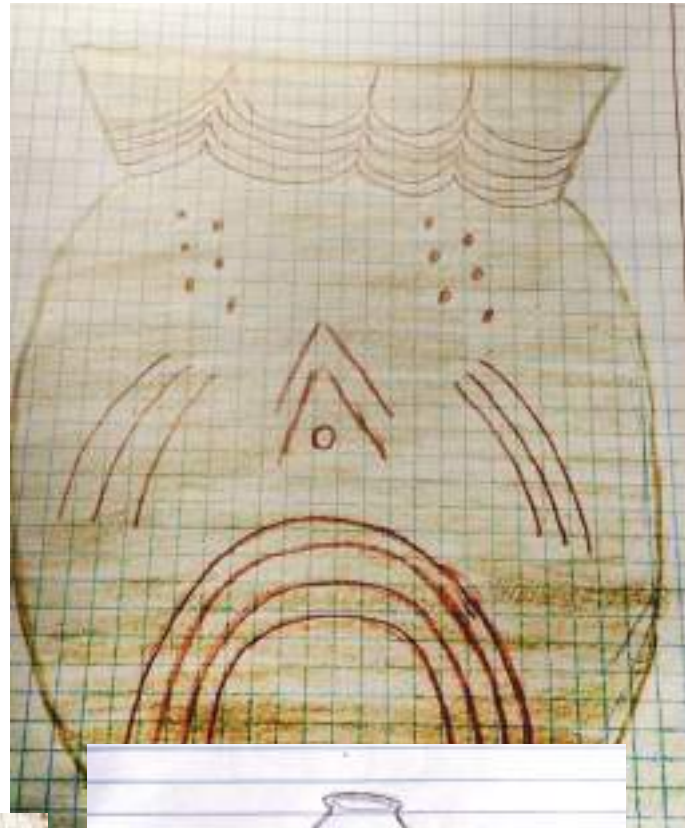
гальні, які були поширені на території всієї трипільської культури.

› Усюди їх розуміли однаково – приблизно так, як ми всі розуміємо дорожні знаки.

Намалюйте трипільський посуд і прикрасьте його власними символами-орнаентами.

Поясніть, що означають ваші символи.

Роботи учнів і учениць Балаклійського ліцею №1
ім. О.А.Тризни Балаклійської міської ради Харківської області

Руханка.

Правда чи фейк?

Якщо теза правдива – присядь.

Якщо фейкова – підними ліву ногу.

Якщо ти не впевнений – підними праву руку вгору.

- › Трипільці були скотарями залізного віку.
- › Трипільську культуру наприкінці 19 ст. відкрив археолог Вікентій Хвойка.
- › Трипільців так назвали через те, що вони використовували трипільну систему землеробства.
- › Трипільці створили власну державу.
- › Трипільці жили у гігантських поселеннях – протомістах.
- › Трипільці виготовляли залізні знаряддя праці та прикраси.
- › Трипільці славилися виготовленням різнокольорового керамічного посуду.
- › Трипільці мали розвинену писемність і власну абетку.
- › Трипільці жили в одно- чи двоповерхових житлах.
- › Трипільська культура зникла через напад сусідніх кочових племен.

Чому ж зникла Трипільська культура?

Знайди відповідь, подивившись відео.

Матеріал про Трипільську культуру з 3:25 до 6:33.

Всеукраїнська школа онлайн. Історія. Громадянська освіта.

Перші землероби та скотарі України.

Трипільська археологічна культура:

<https://youtube.com/watch?v=sJEXCjCg3Hk&t=371s> _____

То чому ж зникла Трипільська культура?

РЕФЛЕКСІЯ.

- › Про що ти дізнався/дізналась сьогодні?
- › Що найбільше вразило?
- › Що найбільше зацікавило?

7 клас. Урок 14. Тема: ДАВНЯ ГРЕЦІЯ. ВЛАДА.

Виконайте завдання:

<https://wordwall.net/uk/resource/73269999>

Еволюція влади в Давній Греції

Які асоціації в тебе викликають слова: **олігархія, тиранія, демократія**?

Як гадаєш, чи раніше ці слова мали таке саме значення, що й зараз?

ОЛІГАРХІЯ

ТИРАНІЯ

ДЕМОКРАТІЯ

Так штучний інтелект бачить демократію, тиранію та олігархію в Давній Греції. Поміркуйте, яке поняття відповідає кожній ілюстрації. Чому?

ТИРАНІЯ

ДЕМОКРАТІЯ

ОЛІГАРХІЯ

Як і чому розпочалась боротьба між аристократією та демосом?

Серед вільного населення грецьких полісів невелику за чисельністю групу становили аристократи — представники та нащадки родової знаті, які володіли великими земельними ділянками, ремісничими майстернями та кораблями.

Вільні жителі — землероби, ремісники, торговці — складали демос (народ). Пізніше демосом стали називати бідну, переважно міську, частину населення.

У VIII ст. до н. е. влада родової знаті посилилась. Аристократи захопили багато земель. Селяни, не маючи достатньо коштів для обробітки земельних ділянок, аби прогодувати себе й свою родину, були змушені позичати в знаті зерно. Не повернувши борги, селянин потрапляв у боргове рабство.

Поступово аристократи зосередили у своїх руках управління полісом, не допускаючи до влади представників демосу. Це призвело до боротьби демосу за свої права.

Переглянь відеоурок: ВШО. 6 клас. Історія. Афіньська і Спартанська держави

<https://www.youtube.com/watch?v=cI7nZBOclvM>

Поміркуй над питаннями:

1. Чому писані закони Драконта не задовольнили ні аристократію, ні демос Афін.
2. Чому Закони Лікурґа у Спарті виявилися успішними?

Прочитай текст і виконай завдання

Про реформи Солона (початок правління — близько 594 р. до н.е.) в Афінах

Оскільки суперечності між бідними та багатими досягли межі, здавалось, що вирішити суперечки може тільки встановлення тиранії. Весь простий народ був у боргу в багатіїв, обробляючи в них землю, віддаючи шосту частину врожаю... Багато хто змушений був продавати своїх дітей — ніякий закон не забороняв цього — і тікати зі свого поліса через жорстокість кредиторів. Проте дуже багато людей на зборах умовляли одне одного не залишатися пасивними, а, вибравши собі одну надійну людину в оборонці, звільнити (з рабства) тих, хто прострочив свій платіж, провести поділ землі й узагалі змінити державний лад. Тоді найбільш розсудливі з афінян, бачачи, що один Солон, вільний від будь-яких злочинів, просили його зайнятися державними справами та покінчити з чварами. Солону пропонували встановити тиранію, однак він відмовився. Він був обраний архонтом.

...Солон скасував усі попередні боргові зобов'язання і щоб на майбутнє ніхто не давав грошей в позику на кабальних (рабських) умовах... Але Солон не дого-

див ні багатіям, ні селянам: багатих людей він розчарував тим, що скасував боргові зобов'язання, але ще більше того він викликав невдоволення бідняків, тому що не провів переділу землі, на який вони сподівались, і не встановив повної рівності всього майна, як це зробив Лікурґ у Спарті.

Солон скасував усі закони Драконта, крім законів про вбивство; він зробив це з огляду на їх жорсткість і суворість покарань: майже за всі злочини було призначено одне покарання — смертну кару; таким чином і засуджені за ледарство зазнавали смертної кари, і ті, що вкрали овочі чи плоди, несли те ж покарання, як і святотатці та людиногубці.

Бажаючи залишити всі вищі посади за багатими, як було раніше, допустивши простий люд до нижчих посад, Солон ввів оцінку майна громадян. Так, тих, хто виробляв разом п'ятсот заходів продуктів, як сухих, так і рідких, вважали першим рангом, вони займали найвищі посади, були воєначальниками, до другого рангу належали ті, хто міг утримувати коня, служити в кінноті; люди третього рангу — ті, які мали середні статки та могли служити в піхоті, купуючи для себе обладунки, могли займати дрібні посади. Решта називалися «фетами»; їм він не дозволив претендувати на жодну посаду; вони брали участь в управлінні лише тим, що могли бути присутніми на народних зборах і бути суддями.

*Автором тексту є давньогрецький письменник,
історик і філософ Плутарх (роки життя: близько 46 – близько 125 р. н.е.)*

Робота в парах.

Виконайте завдання і дайте відповіді на запитання.

На лінії часу позначте:

- › роки життя Плутарха та рік початку правління Солона.
- › рік свого народження.

Дайте відповіді на запитання:

- › Скільки років минуло від початку правління Солона до народження Плутарха?
- › У якому столітті народився Плутарх?
- › Скільки минуло років від смерті Плутарха до твого народження? А до сьогодні?
- › Чи можна вважати працю Плутарха достовірним джерелом інформації?

Відповідь обґрунтуйте.

Прочитай крилаті вислови «Солона». Оберіть один, який тобі найбільше сподобався, як гадаєш, що мав на увазі Солон?

- *Докоряй другові наодинці, хвали — привселюдно.*
- *Коли при владі, не тримай на посадах біля себе лукавих людей, бо в чому вони згрішать, звинуватять тебе, як керівника.*
 - *Не винось вироку, не вислухавши обох сторін.*
 - *Давай поради не ті, що приємні, а ті, що корисні.*
 - *Рівність не породжує війну.*
 - *Слово є образом діла.*
 - *Деякі злі люди багаті, деякі добрі люди бідні. Але я б краще довіряв тому, що безпечно.*
 - *У великих справах усім подобатися не можна.*

Тиранія Пісістрата

За кілька десятиліть після закінчення правління Солона, полководець Пісістрат, скориставшись довір'ям демосу, захопив владу і став правити в Афінах одноосібно. Греки таке правління називали тиранією, а самого правителя — тираном.

Деякі з аристократів, противників Пісістрата, змушені були залишити країну.

Їхні землі було розділено між селянами, для яких тиран запровадив податок (десяту частину врожаю), чим збагатив державну казну.

Пісістрат усіляко сприяв розвитку землеробства, ремесел, торгівлі, кораблебудуванню.

Він розпочав велике будівництво в Афінах: за його наказом споруджували храми, шляхи та водопроводи.

За його наказом було записано «Іліаду» та «Одіссею», які до того часу виконували усно.

Пісістрат помер у 527 р. до н. е., передавши правління своїм синам, Гіппію та Гіппарху. Та невдовзі в результаті змови Гіппарх був убитий. Гіппій почав правити жорстоко, і невдоволені афіняни повалили тиранію. Вони доручили Клісфену розробити нові закони, аби розширити права демосу.

Афінян лякало відродження тиранії, тому за Клісфена було запроваджено остракізм («суд черепків»).

Щороку на народних зборах проводили голосування черепками розбитого посуду (остраконами) — на них писали ім'я людини, яка (на думку того, хто голосував) загрожувала демократії.

Потім остракони лічили. Та людина, чиє ім'я згадувалося на 5 тисячах черепках, мусила на 10 років полишити територію держави.

Пограйте в гру «Черепки»

Тепер ви знаєте, як змінювалась влада у Давній Греції. Уявімо, що ви опинились в давньогрецькому полісі й отримали право повпливати на життя свого міста-держави.

Напишіть на аркуші паперу один закон, який ви хочете впровадити у своєму полісі і киньте в урну (будь-яку ємність, яка у вас буде в класі). Хай вчителька/вчитель чи хтось із класу зачитає запропоновані вами закони. Оберіть той, який подобається усім чи більшості.

Поміркуйте, чи могли б ці закони діяти зараз?

В Україні зараз демократія? Чим сучасна демократія відрізняється від давньогрецької?

РЕФЛЕКСІЯ.

	так	частково	ні
Я знаю, що таке давньогрецька демократія, тиранія, олігархія.			
Я вмію пояснити, як змінювалася влада у давньогрецьких полісах.			
Я можу пояснити, чому люди боролися проти олігархії та тиранії.			
Я розумію, чим відрізняється сучасна демократія від давньогрецької.			

Acropolis, Athens

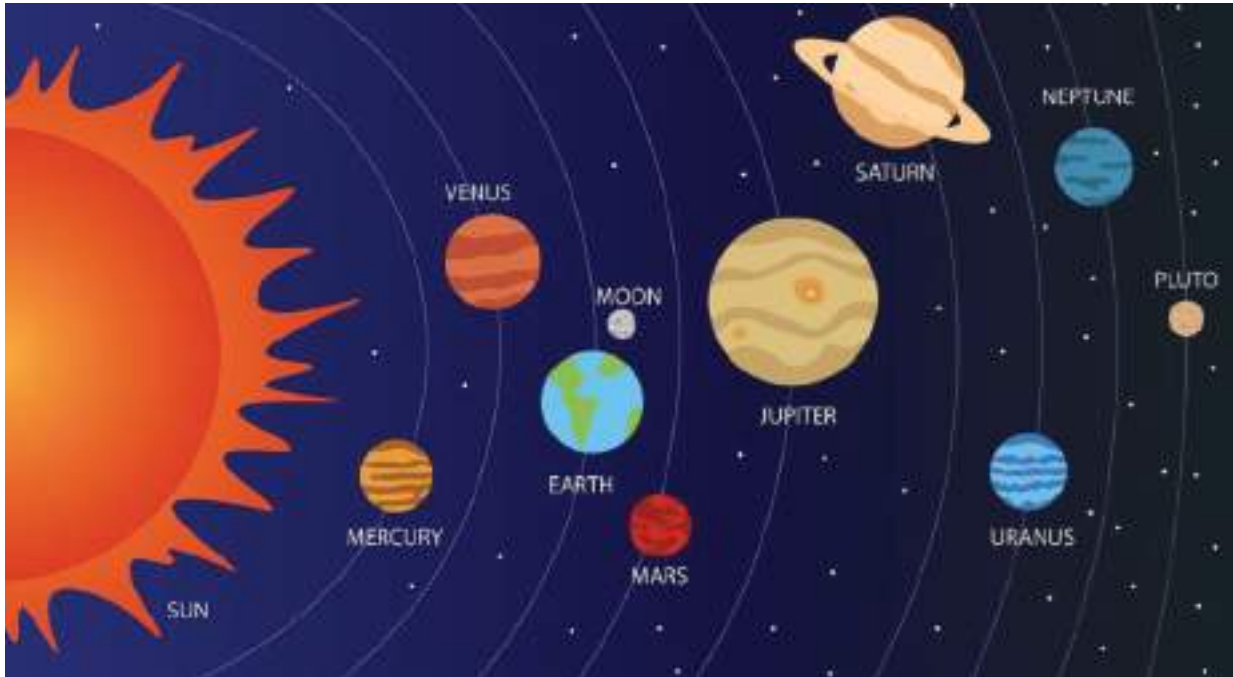

7 клас. Урок 20. Тема: ДАВНІЙ РИМ. СВІТ УЯВЛЕНЬ ТА ІДЕЙ.

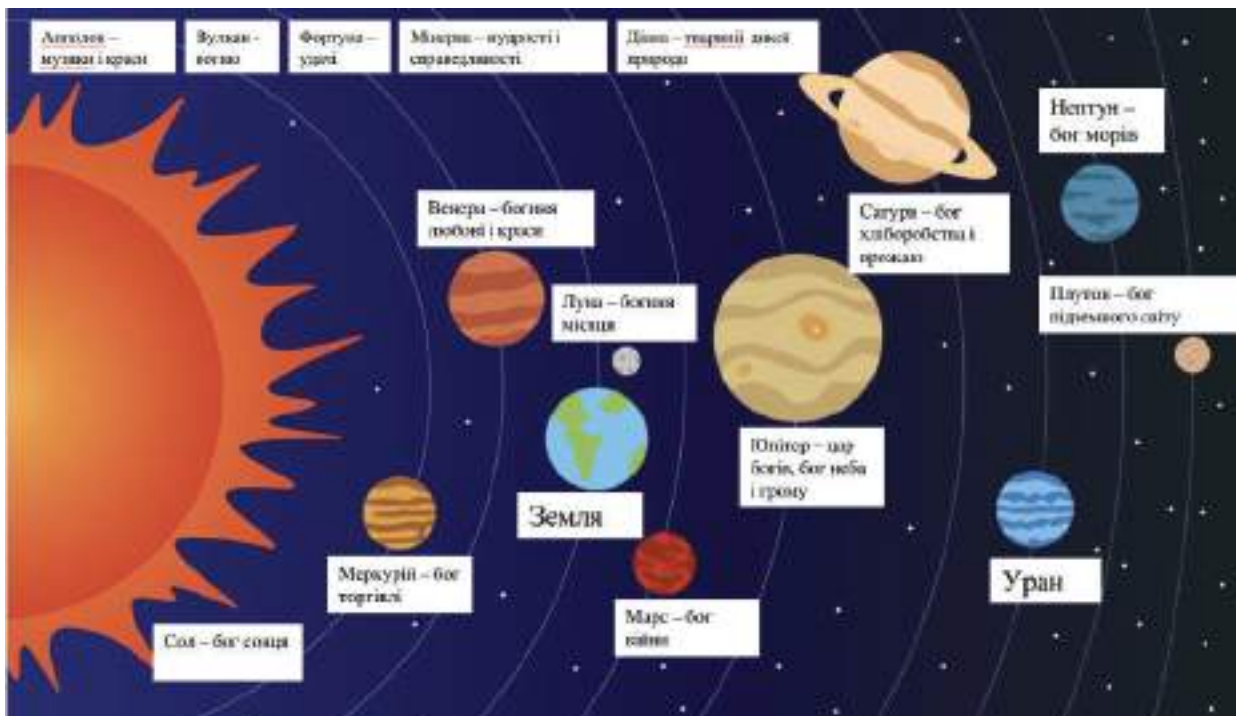
Роздивись зображення.

Що ти бачиш?

Поміркуй, яким чином зображене пов'язане зі Стародавнім Римом?

Роздивись зображення тепер. Чому в римлян склався саме такий пантеон богів?
Чи мають ці боги відповідники у давньогрецькій мітології?

Подивись відео про виникнення і поширення християнства в Римській імперії. ВШО. Історія. 6 клас.

https://www.youtube.com/watch?v=v-M-ek_JkII&t=2s

Поміркуй:

- › Що спричинило виникнення християнства?
- › Чому християнство стало популярним серед людей?
- Чому згодом стало світовою релігією?
- › Чому в Римі влада переслідувала ранніх християн?
- › Які позитивні риси християнства?
- › Що було, якби християнство не виникло?

Тепер поговорімо про Рим.

Рим був щільно забудований. У центрі Давнього Риму був форум. Це центральна площа разом з прилеглими будівлями. Спочатку на ній розташовувався ринок, а згодом тут почали проходити народні збори та збирався сенат.

Будинки патриціїв.

Патриції мешкали в домусах. Домуси будували з каменю, плетеної та глиняної цегли. Вони мали водогін та каналізацію.

Це були сімейні будинки з кількома кімнатами, можливо, навколо центрального двору або атріуму, який був центром будинку, слугуючи вітальнею.

Отвір у даху атріуму дозволяв входити дощовій воді, яка збиралася в невеликий дренажний басейн і зберігалася в підземній цистерні для використання для миття та пиття.

Атріум був місцем, де розташовувалось святилище з вівтарем і статуєю, де члени сім'ї залишали жертви для домашніх богів і духів своїх предків.

Інсули.

Плебеї жили в інсулах — багатоквартирних будинках. Інсули будували з дерева, глиняної цегли або бетону.

Багатоповерхові будинки мали від трьох до дев'яти поверхів, часто проєктувалися навколо відкритого внутрішнього двору або світлового колодязя.

Зазвичай вони мали водогін і туалети. Однак на верхніх поверхах містилися найменші квартири, у яких інколи не вистачало санітарних умов, і тому їх було найдешевше орендувати.

Квартири на першому поверсі були найбільшими, а тому й найдорожчими для оренди, а в деяких випадках у них розміщувалися крамниці чи таверни.

Бідніші сім'ї жили на верхньому поверсі інсули. Там часто не було санітарних

умов, тож людям доводилося носити воду з громадських місць і користуватися громадськими вбиральнями.

Життя та побут селян.

Повсякденне життя в сільській місцевості було повільнішим, але й тут проводили численні сільські фестивалі та зустрічі з друзями.

Селянин працював сім днів на тиждень, а в базарний день продавав свої товари, зустрічався з друзями.

Одяг.

Основою римського чоловічого й жіночого костюмів була туніка — бавовняна влітку, вовняна взимку.

Чоловіки поверх носили тогу — полотно вовняної тканини, яку драпірували навколо тіла через ліве плече так, що руки залишалися вільними.

Зможні жінки поверх туніки вдягали столу — довгий одяг із шовку.

Одягом римської бідноти й рабів була лише туніка із грубої тканини.

Завдання:

Меню римлян.

Використай свої знання про те, що вирощували, що їли та пили римляни, і склади з переліку продуктів меню на один день для патриціїв та плебеїв.

Заповни мапу думок "Освіта і наука Стародавнього Риму", а перед тим прослухай аудіоурок:

Вчися вухами. 6 клас. Освіта і наука Стародавнього Риму:

<https://audiolessons.nus.org.ua/world-history/osvita-i-nauka-starodavnoho-rymu-6-klas/>

Урок-узагальнення до курсу Гра "Колесо фортуни й мапа історії"

Мета: Повторити основні теми курсу через інтерактивну гру, активізувати знання учнів та розвинути вміння структуровано викладати інформацію.

Підготовка:

1. Колесо фортуни:

Використай онлайн-генератор колеса фортуни (наприклад, wheelofnames.com).

Напиши на секторах ключові теми курсу (скопіюй цей перелік і встав у вікно праворуч на сайті <https://wheelofnames.com/>)

- › Що таке історія
- › Події та явища: їхні причини та наслідки
- › Періодизація історії людства. Відлік часу
- › Як працювати з історичною картою. Україна на карті світу. Історико-географічні регіони України
- › Історичні джерела, їхні види
- › Єгипет і Месопотамія: природа, влада, міфи та релігія
- › Основні стоянки та пам'ятки первісних людей на території України. Трипільська культура
- › Стародавня Греція: природа, суспільство, світ уявлень та ідей, влада
- › Велика грецька колонізація Північного Причорномор'я
- › Стародавній Рим: природа, суспільство, світ уявлень, влада
- › Кочові племена на території України
- › Велике переселення народів
- › Що таке ідентичність і гідність
- › Що таке сучасна демократія
- › Вплив громадян України на сучасність і майбутнє
- › Що таке влада
- › Добродійність і волонтерство

2. Мапа історії:

- › Підготуй велику карту або фліпчарт із загальною темою уроку "Узагальнення до курсу".
- › Додай до карти гілки з основними темами. Гілки мають бути порожніми для заповнення під час уроку.

Хід гри:

1. Початок:

- › Поясніть учням, що вони будуть працювати в командах.

Завдання – заповнити "Історичну мапу знань" відповідно до тем, які випадають на "Колесі знань".

2. Обертання колеса:

- › Кожна команда по черзі обертає колесо.
- › Сектор, на якому зупинилося колесо, вказує на тему, яку команда має опрацювати (наприклад, "Що таке ідентичність і гідність").

3. Заповнення мапи:

- › Кожна команда надає коротку інформацію про тему, відповідаючи на запитання:
- › Що ми знаємо з цієї теми?
- › Що ми зрозуміли, вивчаючи цю тему?
- › Як ці знання, розуміння можуть нам допомогти в нашому житті?
- › Інформація записується на гілку мапи.

4. Презентація:

- › Після кожного раунду команда презентує свої напрацювання класу.
- › Інші учні можуть додати додаткову інформацію, щоби доповнити мапу.

5. Завершення:

Коли всі команди заповнять мапу, вчитель проводить обговорення:

- › Які теми були найскладнішими/найцікавішими?
- › Що ви пригадали під час гри?
- › Що нового ви дізналися під час гри?

9 клас. Урок 9. Тема:

ХТО І ЯК УТВОРИВ ВОЛИНСЬКО-ГАЛИЦЬКЕ КНЯЗІВСТВО.

Гра на повторення

Знайди слова, які стосуються теми минулого уроку

<https://wordwall.net/uk/resource/72542557>

Прослухай подкаст (з 7:22)

Вчися вухами.

Історія України. 7 клас. Перипетії утворення

Галицько-Волинського князівства:

https://audiolessons.nus.org.ua/history_of_ukraine/perypetii-utvorennia-halytsko-volynskoho-kniazivstva-7-klas/

Тези уроку:

- › Князь Роман
- › 1199 р. – утворення Волинсько-Галицької держави.
- › Столиця – місто Галич.
- › 1202 р. примусив київського князя Рюрика Ростиславовича зректися київського столу.
- › Захопив Київ, став великим князем.
- › У Києві посадив свого намісника.
- › Був активним учасником міжусобної боротьби в Польщі.
- › 1205 р., імовірно, був утягнутий у протистояння німецьких династій Гогенштауфенів і Вельфів.
- › У бою під Завихвостом на Віслі (територія сучасної Польщі) 1205 р. Роман загинув.

Доля синів Романа Мстиславовича після його загибелі

- › Після смерті Романа бояри вислали його дружину Анну та синів – чотирирічного Данила та дворічного Василька.
- › На галицький стіл запросили онуків Ярослава Осмомисла, синів його дочки Ярославни та новгородсіверського князя Ігоря Святославовича.
- › 1206 р. Ігоровичі розділили Галицьку землю. У їхніх намірах було прибрати до рук ще й Волинь.
- › Анна із синами перебувала у Володимирі, але втекла до Польщі.
- › Угорський король теж пообіцяв Анні підтримку, але лише через те, що польський та угорський королі мають власні територіальні інтереси.

Боротьба Данила Романовича за возз'єднання Волинсько-Галицького князівства

- › Данило та Василько намагалися повернути собі батьківський стіл, але бояри не бажали їм коритися.
- › Союзники Данила: брат Василько, волинські бояри та найвпливовіші міщани.
- › У 1220-х роках брати зібрали під своєю владою всю Волинь, відвоювали загарбані польським королем землі, мали союзницькі угоди з Литвою і польськими князями.
- › У 1238 р. разом з Васильком Данило виступив у похід проти німецького Добжинського тевтонського ордену.
- › Польський король віддав тевтонцям українське місто Дорогочин.
- › Данило напав на хрестоносців, переміг ворога й повернув під свій контроль Дорогочин.
- › 1238 року Данило оволодів Галичем.

Відновлення батькової держави

- › У Києві поставив намісником боярина Дмитра.
- › Наприкінці 30-х років XIII ст. Романові сини Данило й Василько відновили батькову державу.
- › Василько як молодший залишився на Волині.
- › Данило переніс столицю до м. Холм.

Завдання

"Лист князя Данила"

Уяви, що ти — князь Данило Романович. Напиши лист до волинських бояр, у якому поясни, чому потрібно підтримати твою владу та возз'єднати Волинсько-Галицьке князівство.

Виконай тест до уроку

<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSd65hik62OYpEOUijy5LZzKkaFUUV1tI6pBDjSLGSlqFyCQ/viewform>

Джерело: *Вчися вухами. Історія України. 7 клас.*
Перипетії утворення Галицько-Волинського князівства

РЕФЛЕКСІЯ.

Сьогодні на уроці мені найбільше відгукнувся такий момент...

Я запам'ятав / запам'ятала таке...

Тепер я знаю...

Тепер я вмію...

Тепер я можу...

9 клас. Урок 12. Тема:

Урок-повторення теми «ВОЛИНСЬКО-ГАЛИЦЬКЕ КНЯЗІВСТВО
(«держава Романовичів») середини XIII–XIV ст. Монгольська навала».

1. Вступ

Запитайте учнів: "Що ви знаєте про Волинсько-Галицьке князівство та його правителів?"

2. Хто і як утворив Волинсько-Галицьке князівство?

- › **Пояснення:** Утворення князівства стало результатом об'єднання Волинського та Галицького князівств під управлінням князя Романа.
- › **Запитання для обговорення:**
- › Які фактори сприяли об'єднанню Волині та Галичини?
- › Чому важливо було створити потужну державу в цьому регіоні?
- › Інтерактивна вправа:
- › **Групова робота.** Поділіть учнів на групи і дайте завдання дослідити географічне розташування Волинського та Галицького князівств, а також створити коротку презентацію про політичне та економічне значення цього регіону.
- › **Рольова гра.** Учні по черзі виступають як князі Волині та Галичини, обговорюють, які причини могли їх мотивувати до об'єднання.

3. Князі Роман, Данило й Василько Романовичі

- › **Пояснення:** Князь Роман об'єднав князівства, Данило та Василько зміцнювали та розвивали державу, захищаючи від зовнішніх загроз.
- › **Запитання для обговорення:**
- › Які досягнення Романа та Данила Романовичів?
- › Яку роль відігравав князь Василько в підтримці князя Данила?
- › **Інтерактивна вправа:**
- › **Хронологічний ланцюг.** Учні разом створюють хронологію головних подій правління Романа, Данила та Василька.
- › **Складання портретів.** Попросіть кожну групу підготувати короткий опис одного з князів, включаючи особисті риси, основні досягнення та значення для князівства.

4. Хто такі монголи і чому вони пішли наступом на Русь

- › **Пояснення:** Обговоріть причини монгольського наступу на Русь.
- › **Запитання для обговорення:**

- › Чому монголи розпочали наступ на Русь і які були наслідки для Волинсько-Галицького князівства?
- › **Інтерактивна вправа.**
- › **Дискусія.** Попросіть учнів уявити себе на місці руського князя, який готується до захисту від монголів. Як би вони готувалися до такої загрози?

5. Як Волинсько-Галицьке князівство стало королівством?

- › **Пояснення:** Розкажіть про коронацію Данила Романовича та її значення для князівства, що стало королівством.
- › **Запитання для обговорення:**
- › Яку роль відігравав Данило Романович у перетворенні князівства на королівство?
- › Що символізувала коронація Данила?
- › **Інтерактивна вправа:**
- › **Список подій.** Попросіть учнів скласти список подій, які привели до коронації Данила, і обговорити їхнє значення.

6. ПІДСУМКИ УРОКУ

- › Повторіть ключові моменти уроку, організуйте коротку дискусію.
- › Запитання для підсумків:
- › Що було найбільшим досягненням Волинсько-Галицького князівства?
- › Як королівський статус вплинув на подальшу історію князівства?
- › Інтерактивне завдання:
- › Напишіть есе або створіть презентацію, відповідаючи на запитання: "Чим унікальна історія Волинсько-Галицького князівства в контексті історії України?"

Додаткові завдання для учнів:

1. Карта взаємодії. Намалюй карту Волинсько-Галицького князівства, познач основні події, міста та кордони.
2. Творче завдання. Створи ілюстрацію або комікс про князя Данила.
3. Дослідницьке завдання. Вивчи, як розвивалося королівство після коронації Данила Романовича, та підготуйте невелику розповідь про його досягнення та політику.

9 клас. Урок 19. Тема:

Урок-повторення «ЛЮБЛІНСЬКА ТА БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЇ».

Мета уроку:

1. Закріпити знання учнів про Люблінську та Берестейську унії, передумови їхнього виникнення, процес підписання та наслідки для українських земель.
2. Розвинути навички роботи з інформацією через перегляд відеоматеріалу та створення ментальної карти.
3. Поглибити розуміння впливу уній на суспільно-політичне та релігійне життя.

Підготовка до уроку:

Посилання на відео для перегляду:

EdEra. Люблінська унія (1569 р.).

Утворення Речі Посполитої [Video]. YouTube.

https://www.youtube.com/watch?v=JgIAx_apLRU

План уроку

1. Вступна частина (5 хвилин)

Мотивація:

Розкажіть учням про значення Люблінської та Берестейської уній для історії України.

Запитання для налаштування. Поставте учням запитання для налаштування на тему:

- Чому Польща та Литва вирішили об'єднатися?
- Як Люблінська та Берестейська унії вплинули на українські землі?

2. Перегляд відео (15 хвилин)

Учні переглядають відео про Люблінську унію, записують основні моменти та ключові події.

Обговорення:

Після перегляду відео обговоріть із класом:

- Що нового вони дізналися з відео?
- Які основні моменти підписання Люблінської унії їм запам'яталися?

3. Створення ментальної карти (25 хвилин)

Алгоритм створення ментальної карти:

1. Центральне поняття: Напишіть у центрі мапи основну тему— "Люблінська унія та Берестейська унія".
2. Основні гілки карти. Розділіть карту на такі основні гілки:

- Передумови: політичні, релігійні, економічні
- Процес підписання: держави-учасниці, місце, основні положення
- Результати: вплив на шляху, соціальні зміни, релігійні наслідки
- Вплив на українські землі: політичні зміни, соціальні наслідки, економічний вплив

3. Заповнення гілок. Учні додають ключові слова, тези та короткі фрази до кожної гілки, опираючись на відео та власні знання.

4. Використання кольорів та символів. Попросіть учнів використовувати різні кольори для кожної гілки та додавати візуальні елементи для покращення запам'ятовування.

Підсумок роботи: Учні представляють свої ментальні карти класу, обговорюють різні аспекти уній та відповідають на запитання вчителя.

4. Закріплення знань (10 хвилин)

Обговорення та запитання:

- Які передумови спричинили підписання уній?
- Який був вплив цих уній на українські землі?

Рефлексія: Учні пишуть коротке есе або усно відповідають на тему: "Чому Люблінська та Берестейська унії були важливими для історії України?"

5. Рефлексія (5 хвилин)

Орієнтовні запитання:

- › Що найбільше вразило тебе під час уроку? Можливо, це якась подія, факт або обговорення.
- › Що було найважливішим відкриттям? Чи дізнався/дізналася ти щось нове про історію України, що змусило тебе замислитися?
- › Як ти гадаєш, чому ця тема важлива? Як уроки минулого допомагають розуміти сьогодення?
- › Що ти хотів би/хотіла б дізнатися більше? Можливо, є питання, на які ти хочеш знайти відповіді після цього уроку.
- › Які емоції ти відчуваєш після уроку?

Додаткові завдання для закріплення:

1. Створити кросворд. – Завдання на відновлення ключових понять через терміни, дати та події.
2. Історична вікторина "Так чи Ні?" – Гра, що закріплює основні факти про Люблінську та Берестейську унії.
3. Хронологічна лінія – Розміщення ключових подій на лінії часу.

9 клас. Урок 27. Тема:

ЩО ПОВ'ЯЗУЄ ДАНИЛА АПОСТОЛА І КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО.

Переглянь відео

Всеукраїнська школа онлайн. 8 клас. Історія України.

Гетьманщина у 20-40 рр XVIII ст.:

https://www.youtube.com/watch?v=8kj_n1mXGrg&t=106s

Запиши 5 фактів, які запам'яталися під час перегляду відео.

Умови «Рішительних пунктів»

- › Скасовано заборону росіянам купувати землі в Україні, хоча й зазначено, що нові землевласники муситимуть підпорядковуватися українській адміністрації.
- › Гетьмана позбавлено права вести переговори з іншими державами. Дозволено лише розв'язувати прикордонні проблеми з Польщею і Кримом, але під наглядом російського резидента.
- › На військові посади дозволено обирати осіб зі старшини, однак затверджував їх цар. Нижчу старшину затверджував гетьман.
- › Найвищою судовою інстанцією став Генеральний суд. Він складався з трьох росіян і трьох українців, його очолював гетьман, але «головним суддею» вважався цар.

Данило Апостол	Реформи Данила Апостола
Деяке пом'якшення політики царату щодо України було пов'язане зі смертю Петра I	› 1729–1731 – провів «Генеральне слідство про маєтності». › Значних зусиль докладав Д. Апостол для пожвавлення української торгівлі.
1727 – ліквідовано Малоросійську колегію й дозволено вибори гетьмана	› Уперше встановив точний державний бюджет; при цьому з-поміж видатків виокремив ту частину, що мала бути використана на утримання козацької адміністрації, найманого війська, артилерії тощо.
1 жовтня 1727 – Д. Апостола обрали гетьманом	› Реформував суди. Розпочато роботу зі зведення до одного збірника законів. › Відновив право гетьмана призначати генеральну старшину та полковників.

Діяльність Правління гетьманського уряду

- › Після смерті Д. Апостола 1734 р. вибори нового гетьмана не відбулися.
- › Право здійснювати владу в Гетьманщині було надане Правлінню гетьманського уряду.
- › До її складу увійшли 3 українці і 3 росіяни, вся повнота влади належала російському князеві О. Шаховському.
- › О. Шаховський отримав таємну інструкцію: досягти зближення української старшини з росіянами, сприяти змішаним шлюбам, а з іншого боку – не допускати зближення і шлюбів українців з білоруською, а також із польською та українською – правобережною – шляхтою.
- › Було доручено поширювати серед населення чутки, що всі розлади, утиски, податкові тягарі, кривди походять від гетьмана і що без гетьмана буде краще.
- › О. Шаховському таємно доручалося наглядати за українськими членами правління.

Придумай 5 запитань до вивченого щойно, які би починалися так:

Чому?..

Навіщо?..

З якою метою?..

До чого призвело це?..

Що це означало для України тоді і що означає зараз?..

Вправа «Бурулька» («Морозиво»)

Встань, будь ласка, руки підніми вгору і заплющи очі. Уяви, що ти – бурулька або морозиво. Напруж всі м'язи твого тіла: долоні, плечі, шию, корпус, живіт, сідниці, ноги. Запам'ятай ці відчуття. Замри в цій позі «Заморозь себе». Потім уяви, що під дією сонячного тепла ти починаєш повільно танути. Розслабляй поступово кисті рук, потім м'язи плечей, шиї, корпусу, ніг і т.д. Запам'ятай відчуття в стані розслаблення.

Обрання Кирила Розумовського гетьманом

1746 – імператриця Єлизавета оголосила про намір відновити в Україні гетьманську форму правління.

Кандидатом на гетьманство висунула молодшого брата свого фаворита – Кирила Розумовського.

22 лютого 1750 – відбулися вибори.

Джерело: *Досліджуємо історію і суспільство (інтегрований курс). 5 клас. Панарін О., Топольницька Ю., Макаревич А., Охріменко О. Київ: Літера ЛТД, 2022. 160 с.*

Гетьманування К. Розумовського	Заходи К. Розумовського, спрямовані на оновлення життя Гетьманщини
Було реорганізовано Генеральний військовий суд	› Було реорганізовано Генеральний військовий суд. › Генеральну військову канцелярію було позбавлено судових повноважень. › Гетьманщину поділили на 20 судових повітів. › Гетьман домогся дозволу на зовнішню торгівлю українських купців за межами Російської імперії. › Заборонялося мати в Гетьманщині винокурні й шинки російським поміщикам, а також вихідцям з інших регіонів і країн. › 1760 – видав універсал, яким обмежив право селян переходити на нові місця, а також забирати при цьому своє майно без письмового дозволу попереднього землевласника.
Гетьману недовго вдавалося призначати полковників і роздавати землі	
Посилилися позиції козацької старшини	
Регулярним стало скликання в Глухові старшинської ради	
К. Розумовський удався до заходів, що обмежували сваволлю російських чиновників, які перебували в Україні	
Самостійні дії гетьмана суперечили планам імперського уряду, тому 1754 р. з'явилася низка указів, що обмежувала владу гетьмана	

Модернізація армії

- › Козаків було вдягнуто в уніформу – синій мундир із червоним коміром, білі штани.
- › Озброєно рушницею, шаблею та списом.

Заходи в галузі культури й освіти

- › Надавав значну підтримку Києво-Могилянській академії.
- › Гетьман створив проєкт заснування університетів у Батурині та Києві на базі Києво-Могилянської академії, відкриття друкарень при них. Задум не реалізувався.
- › У Батурині на замовлення гетьмана англійський архітектор Ч. Камерон збудував розкішний палац у стилі класицизму, а італієць А. Ріналді заклав довкола нього парк.

Інтерактивна гра "Нарада Кирила Розумовського"

Учні й учениці стають учасниками історичних подій і працюють разом, щоби вирішити складні питання, які стояли перед Кирилом Розумовським під час його гетьманування.

Сценарій гри

Учні уявляють себе учасниками гетьманської ради. Клас об'єднується у групи, кожна з яких представляє одну зі сторін:

Гетьман Кирило Розумовський та його найближчі радники.

Козацька старшина (мають свої інтереси щодо збереження привілеїв).

Селяни (хочуть полегшення становища та більше свобод).

Російські чиновники (прагнуть посилити контроль над Гетьманщиною).

Етапи гри

1. Кожна група отримує свою роль і короткий опис інтересів:

- Гетьман: прагне модернізувати Гетьманщину, реформувати судову систему, обмежити сваволю російських чиновників.
- Козацька старшина: підтримує гетьмана, але виступає проти будь-яких заходів, які обмежать їхні привілеї.
- Селяни: хочуть скасування універсалу 1760 року, який обмежує їхнє право на перехід і полегшення умов життя.
- Російські чиновники: вимагають посилення влади імперії та контролю над торгівлею, судами й військом.

2. Завдання для кожної групи

- Обговоріть свою позицію щодо реформ, запропонованих гетьманом.
- Підготуйте короткий виступ (1-2 хвилини), у якому висловите свої інтереси та запропонуєте рішення.

Наприклад:

Чи варто дозволити зовнішню торгівлю Гетьманщині?

Чи підтримуєте реформу судів?

Як організувати модернізацію армії?

3. Гетьманська рада.

- Усі групи збираються разом на "засідання ради".
- Гетьман і його радники вислуховують пропозиції та вимоги кожної групи.

4. Гетьман і старшина проводять голосування щодо кожного рішення:

4

Наприклад:

- Чи дозволяємо зовнішню торгівлю купцям з України?
- Чи змінюємо закон про право переходу селян?
- Запровадити програму соціальної допомоги для сімей козаків, які загинули на війні.
- Організувати фонди для відновлення міст і сіл, зруйнованих під час конфліктів.
- Створити громадські лікарні для селян і козаків.
- Попросити імператрицю дозволу запросити іноземних спеціалістів для модернізації господарства.
- Відкрити школи в кожному полковому центрі для дітей козаків і селян.
- Підтримувати українське книгодрукування, щоб популяризувати місцеву культуру та історію.
- Організувати щорічний ярмарок у Глухові, присвячений українському мистецтву, ремеслам і культурі.
- Переозброїти армію сучаснішою зброєю, залучивши європейських майстрів.
- Створити регулярну армію, яка отримає платню з державного бюджету.
- Заборонити передачу землі російським поміщикам.
- Встановити контроль за якістю товарів, які продають на ярмарках, щоб підвищити їхню конкурентоспроможність.

5. Підсумки.

Обговоріть, як ухвалені рішення могли вплинути на долю Гетьманщини.

Наприклад:

- Чи стали відносини між селянством і старшиною кращими?
- Як на це відреагувала б імперія?
- У кінці гри вчитель зачитує, як насправді історія розвивалася, і порівнює це з рішеннями, ухваленими під час гри.

5

Поміркуйте й обговоріть разом

Як ви оцінюєте правління Кирила Розумовського?

Саморефлексія

Сьогодні на уроці я...

Відтепер я знаю про ...

Я краще зрозумів/зрозуміла таке...

Я хочу більше дізнатися про...

ДІЄВІ МЕТОДИ Й ТЕХНІКИ З ПОДОЛАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ВТРАТ

Кооперативне навчання

Що таке кооперативне навчання?

Кооперативне навчання - організація освітнього процесу, що передбачає роботу учнів й учениць у невеликих групах, з метою досягнення навчальних цілей. Співпраця між учнівством стимулює їхню активність, розвиває комунікативні навички та сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Принципи "Кооперативного навчання"

Спільні цілі: учні й учениці об'єднуються в групи для виконання спільного завдання. Успіх кожного члена групи залежить від успіху усієї команди.

Індивідуальна відповідальність: кожен член команди відповідає за виконання своєї частини роботи. Група працює так, щоб усі учасники(ці) зрозуміли матеріал і досягли результатів навчання.

Позитивна взаємозалежність: учні й учениці розуміють, що їхній результат залежить від результатів усіх членів команди.

Розвиток міжособистісних навичок: у групах учні й учениці вчать спілкуватися, вирішувати конфлікти, ділитися знаннями та підтримувати одне одного.

Групова взаємодія: учасники(ці) команди обговорюють ідеї, аналізують результати, планують дії та ухвалюють рішення разом.

Рефлексія: наприкінці роботи кожен член групи оцінює власний внесок у досягнення поставлених цілей, аналізує, що вдалося, що варто покращити.

Пропонуємо кілька варіантів вправ та ігор, які можна використовувати на уроках під час надолуження навчальних втрат.

1. "Розгорни й обери" ("Fan & Pick")

Метод "Розгорни й обери" є інтерактивною технікою кооперативного навчання, яка сприяє обговоренню, обміну знаннями й активним залученням у процесі навчання учнівства.

Цілі методу

- Підвищення активності учнівства:
 - › Залученість кожної групи учасників у процес навчання.

- › Створення атмосфери співпраці та взаємопідтримки.
- Розвиток навичок комунікації:
 - › Учні вчаться слухати, висловлювати свої думки та працювати в команді.
- Засвоєння матеріалу:
 - › Через обговорення питань із карток учні краще розуміють тему й закріплюють знання.

Етапи роботи:

1. Підготовка:

- Учитель створює картки із завданнями, запитаннями або тезами (залежно від теми уроку).
- Картки складають у колоду (або "віяло").

1

2. Розподіл ролей:

- Група складається з 4 учасників, і кожен отримує певну роль:
- Той, хто тримає картки ("Фанер") :
- Тримає "віяло" чи колоду карток і пропонує іншому учаснику обрати карту.
- Той, хто обирає ("Пікер"):
- Обирає одну картку з "віяла" чи колоди.
- Той, хто відповідає ("Респондент"):
- Читає завдання з картки і дає відповідь на нього.
- Той, хто оцінює ("Оцінювач"):
- Перевіряє правильність відповіді, коментує, або пояснює.

2

3. Виконання завдань:

- Учасники обговорюють питання, що з'явилося на картці, і знаходять відповідь разом.
- Ролі змінюються після кожного раунду (завдання).

3

4. Підбиття підсумків:

- Учні й учениці діляться своїми враженнями й висновками.
- Група підсумовує результати своєї роботи.

4

Практичне завдання

Тема: "Становлення Русі. Діяльність князів: Аскольда, Олега, Ігоря, Ольги, Святослава"

Інструкція для роботи в групах:

- › Організація групи та розподіл ролей
- › Після кожного запитання учнівство змінює ролі по колу.

Приклади запитань для карток:

- Яким чином Аскольд утвердився в Києві?
- Що відомо про похід Аскольда на Константинополь у 860 р? Як це вплинуло на Русь?
- З якою метою Аскольд охрестився в Константинополі?
- Чому Олег отримав прізвисько «Віщий»?
- Розкажи про захоплення Києва Олегом. Які це мало наслідки?
- Що означає фраза Олега: «Хай буде Київ матір'ю міст руських!»?
- Яке значення має договір між Олегом і Візантією 911 року?
- Чому князя Ігоря вважають сильним, але не успішним правителем? Розкажи про його походи.
- Що стало причиною загибелі Ігоря? Як це вплинуло на Русь?
- Як політика збору полуддя князями впливала на взаємовідносини між князівською владою та населенням Русі? Поясни.
- Які реформи запровадила княгиня Ольга? Як вони вплинули на Русь?
- Як Ольга заклала підґрунтя для поширення християнства у Русі?
- Розкажіть про помсту Ольги деревлянам. Чому ця подія стала відомою?
- Чому Ольга визнана взірцем мудрого правителя у середньовічній історії?
- Які наслідки мали походи князя Святослава проти хозар?
- Що означала фраза Святослава: «Іду на ви»? Як це характеризує його як князя?
- Що можна сказати про політику Святослава щодо союзників та підкорених народів?
- Чому діяльність перших князів була важливою для становлення Русі як держави?
- Як кожен із князів вплинув на зміцнення міжнародного авторитету Русі?
- Як можна порівняти управлінські якості Олега, Ольги та Святослава?
- Які зовнішні загрози стояли перед Руссю в період правління перших князів?
- Які зміни в Русі відбувалися завдяки діяльності Олега, Ігоря, Ольги та Святослава?
- Як географічне положення Русі вплинуло на політику князів?
- Чи можна назвати Ольгу найбільш прогресивним правителем свого часу? Чому?
- Як би ви охарактеризували стиль правління Олега, Ігоря, Ольги та Святослава: дипломат, реформатор, воїн чи стратег?
- Чи усі політичні рішення Олега, Ігоря, Ольги та Святослава можна назвати успішними? Наведіть приклади.
- Сформулюйте три основні уроки з історії Русі періоду становлення, які корисні для сьогодення.

Результати роботи:

- › Після завершення завдання кожна група ділиться з класом найцікавішими фактами, які вони дізналися під час роботи.
- › Учні й учениці заповнюють хронологічну таблицю або лінію часу, фіксуючи основні події правління князів та княгині.

2. "6 капелюхів мислення" Едварда де Боно

Метод "6 капелюхів мислення" Едварда де Боно — це техніка розвитку в учнів та учениць критичного мислення, навичок аналізувати, генерувати ідеї та ухвалювати рішення. Сенс методу полягає в тому, щоб розглянути одну і ту ж проблемну ситуацію (історичну подію, явище, процес) з 6 незалежних одна від одної точок зору (6 капелюхів). Це дозволяє сформувати в учнівства уявлення про предмет дискусії на логічному й емоційному рівнях, а також оцінити переваги і недоліки ситуації, що розглядається.

Принцип методу

- Кожен "капелюх" представляє одну з форм мислення (логіку, емоції, творчість тощо). Це допомагає уникнути хаосу під час обговорення проблемної ситуації.
- Учасники(ці) працюють у групах над однією проблемою, "одягаючи" капелюхи одного кольору.
- Метод дозволяє зосередитися на одному аспекті проблеми, замість того, щоб одразу розглянути все.

Опис 6 капелюхів

1. Білий капелюх: Факти та інформація

- Символізує об'єктивність і нейтральність.
- Фокус: які факти ми маємо?

Приклад запитання: "Які об'єктивні дані про проблему у нас є?"

1

2. Червоний капелюх: Емоції

- Символізує відчуття, інтуїцію та емоції.
- Фокус: як ми ставимося до цієї ситуації? Що ми відчуваємо?

Приклад запитання: "Які емоції ця проблема у нас викликає?"

2

3. Чорний капелюх: Критика

- Символізує обережність, оцінку ризиків і слабких сторін.
- Фокус: що може(могло) піти не так? Які небезпеки чи негативні наслідки цієї ситуації, події, явища тощо?

Приклад запитання:

"Що небезпечного і негативного в цій ситуації?"

3

4. Жовтий капелюх: Позитив

- Символізує оптимізм і можливості.
- Фокус: які переваги цієї проблеми, ситуації? Що в цій ситуації є позитивного?

Приклад запитання: "Які вигоди або позитивні наслідки цієї проблеми, явища, процесу?"

4

5. Зелений капелюх: Творчість

- Символізує ідеї, альтернативи, творчі підходи.
- Фокус: як можна вирішити проблему іншим способом?

Приклад запитання: "Які нестандартні ідеї у вирішенні проблеми можуть допомогти?"

5

6. Синій капелюх: Організація

- Символізує контроль, управління процесом мислення.
- Фокус: як організувати нашу роботу? Які висновки ми зробили?

Приклад запитання: "Які висновки ми можемо зробити? Як підсумувати ідеї?"

6

Алгоритм роботи

- Визначення проблемного питання або завдання
- Розподіл ролей

Обговорення проблеми:

- Кожен тип мислення обговорюється за порядком:
- Спочатку аналіз фактів (білий капелюх).
- Потім — емоційна реакція (червоний капелюх).
- Далі оцінка ризиків і переваг (чорний і жовтий капелюхи).
- Після цього — генерація ідей (зелений капелюх).
- Завершення — підсумки й організація (синій капелюх).

Підсумки

Практичне завдання 1 _____

Тема: "Ліквідація Лівобережної Гетьманщини".

Очікувані результати

Учні й учениці

- розуміють причини та наслідки ліквідації Гетьманщини;
- вчаться аналізувати історичні події, явища, процеси, враховуючи різні точки зору;
- формують навички критичного та глобального мислення, працюючи у команді.

Хід виконання:

1. Учитель(ка) пояснює метод "6 капелюхів мислення" за Едвардом де Боно.
2. Учнівство об'єднується в групи. Кожна група отримує один з "капелюхів" мислення (замість капелюхів можна використовувати різнокольорові картки у формі капелюха). Учні й учениці працюють у групах 10-15 хвилин, обговорюючи своє проблемне питання.
3. Кожна група презентує результати своїх роздумів перед класом.
4. Спільне підбиття підсумків, загальні висновки.

Опис ролей кожного капелюха:

Білий капелюх (факти)	Учнівство збирає та аналізує факти про ліквідацію Гетьманщини (причини, дати, укази, дії). Приклад запитання: Які події передували ліквідації Гетьманщини? Які укази було ухвалено російською імперською владою?
Червоний капелюх (емоції)	Учнівство висловлює емоційне ставлення до цієї події: що могли відчувати гетьман, козацька старшина, рядове козацтво, селянство. Приклад запитання: Що, на твою думку, відчували українці, коли втратили автономію?
Чорний капелюх (критика)	Учні й учениці аналізують негативні наслідки ліквідації Гетьманщини для українського народу. Приклад запитання: Чому ліквідація Гетьманщини мала негативні наслідки для українського народу (для різних верств українського суспільства)?
Жовтий капелюх (позитив)	Учнівство шукає позитивні наслідки ліквідації Гетьманщини, навіть якщо їх було небагато. (Наприклад: отримання дворянських титулів українською козацькою старшиною). Приклад запитання: Чи можна знайти якісь позитивні зміни для українського народу після ліквідації Гетьманщини?
Зелений капелюх (креатив)	Учнівство вигадує альтернативний сценарій розвитку подій, якщо б Російська імперія не ліквідувала Гетьманщину. Приклад завдання: Уяви, що Гетьманщина зберегла свою автономію. Як би це вплинуло на історію України?
Синій капелюх (організація)	Учнівство організовує дискусію між групами капелюхів, підсумовує інформацію від усіх груп і формулює загальний висновок. Приклад завдання: Узагальни думки всіх капелюхів і визнач основні наслідки ліквідації Гетьманщини.

Ідеї для завершальної рефлексії:

- › Що було найцікавішим у роботі? Що вам вдалося найкраще?
- › Що під час виконання завдання видалося складним чи незрозумілим?
- › Як би ви оцінили значення ліквідації Гетьманщини для історії України?

Практичне завдання 2 _____

Тема: "Запровадження християнства в Русі-Україні Володимиром Великим".

Очікувані результати

Учні й учениці:

- розуміють ключові історичні події та їх вплив на майбутнє Русі-України;
- опановують уміння аналізувати проблему під різними кутами;
- вчаться аргументувати та формулювати висновки, генерувати ідеї та прогнозувати можливі сценарії історичного розвитку;
- формують навички командної роботи.

Опис ролей кожного капелюха:

Білий капелюх (факти)	Учнівство опановує базову інформацію: • роки правління Володимира Великого (980–1015); • основні факти про передумови й факт хрещення Русі (988 рік); • джерела інформації: "Повість временних літ", археологічні знахідки, історичні дослідження Приклад завдання: Що передувало хрещенню Русі? Чому Володимир Великий обрав християнство східного обряду для запровадження в Русі? Як відбувалося запровадження державної релігії?
Червоний капелюх (емоції)	Учнівство аналізує емоції різних верств суспільства після хрещення Русі: • Князь Володимир міг би відчувати відповідальність за масштабну реформу. • Боярство могли сприймати хрещення як загрозу своїй владі або можливість для зміцнення держави. • Селянство та населення міст: від нерозуміння й страху до надії на кращі зміни. • Язичницьке суспільство: страх втрати традицій і культурної самобутності. Приклад завдання: Які емоції відчували різні верстви руського суспільства внаслідок запровадження християнства як державної релігії Русі.

Чорний капелюх (критика)	Учнівство ідентифікує виклики та проблеми хрещення: • Спротив язичництва, яке не бажає відмовлятися від традиційної віри. • Загроза втрати культурної самобутності Русі через вплив Візантії. • Важкість впровадження нових релігійних норм у повсякденне життя населення. Приклад завдання: Які ризики та труднощі (конфлікти), могли виникнути в Русі внаслідок християнізації.
Жовтий капелюх (позитив)	Учнівство визначає позитивні наслідки релігійної реформи Володимира: • об'єднання Русі під єдиною релігією, що зміцнило державу; • розвиток освіти, писемності та культури завдяки впливу християнства; • підвищення міжнародного авторитету Русі серед європейських держав; Приклад завдання: Які переваги та позитивні наслідки для розвитку держави мало хрещення Русі.
Зелений капелюх (креатив)	Учнівство пропонує альтернативні шляхи розвитку Русі, якщо б хрещення не відбулося: • Зміцнення держави могло відбутися внаслідок військової, економічної, політичної реформи. Приклад завдання: Якою могла б бути Русь, якщо б Володимир не запровадив християнство східного обряду як державну релігію або якщо б князь обрав іншу релігію/конфесію (іслам, іудаїзм, християнство західного обряду) для запровадження в Русі.
Синій капелюх (організація)	Учнівство організовує презентацію роботи кожної групи, узагальнює роботу всіх груп, формує висновки: • Як хрещення Русі вплинуло на державну владу, суспільство, культуру та міжнародні відносини. • Чому рішення Володимира Великого було стратегічно важливим для Русі в той час. Приклад завдання: Які висновки ми можемо зробити щодо впливу хрещення Русі-України на внутрішнє та зовнішнє становище держави.

Ідеї для завершальної рефлексії:

- › Що було найцікавішим під час виконання завдання?
Що вам вдалося найкраще?
- › Що видалося складним чи незрозумілим?
- › Як би ви оцінили внесок князя Володимира в історію Русі-України?

3. "Дві правди й одна брехня"

"Дві правди й одна брехня" — це ефективна **стратегія навчання**, яка актуалізує вже отримані знання, сприяє розвитку критичного мислення, підвищує мотивацію та залученість учнівства в навчальний процес, розвиває комунікативні навички. Ця стратегія може бути адаптована до будь-якої теми та рівня підготовки учнівства. Наприклад, для складніших тем можна ускладнити "брехню", а для простих зробити її очевидною.

Принципи стратегії

1. Формування тверджень:

- Учасники (ці) (учнівство в групах або вчитель(ка)) формують три твердження: два з них є правдивими, а одне — хибним.
- Тема тверджень залежить від навчального матеріалу, що опрацьовується на уроці.

2. Завдання учасників(ниць):

- Проаналізувати твердження.
- Визначити, які з них є правдивими, а яке — хибним.
- Аргументувати свій вибір, спираючись на знання з теми.

3. Обговорення:

Після того, як учасники(ниці) визначають правильні та хибне твердження, відбувається обговорення у класі: чому вони вважають певне твердження правдою чи брехнею.

Практичне завдання

Тема: "Берестейська унія"

Етап підготовки (учитель(ка))

1. Оберіть тему та сформулюйте твердження:

Важливо: помилкове твердження має звучати переконливо.

Наприклад:

Правдиве: "Берестейська унія передбачала утворення греко-католицької церкви".

Неправдиве: "Берестейську унію підтримали всі присутні на соборі українці".

2. Створіть картки або слайди. Напишіть кожне твердження окремо, щоб його було легко представити учнівству.
 3. Інструктаж учнів та учениць.
 4. Робота з картками (групова чи індивідуальна діяльність).
 5. Представлення тверджень.
 6. Обговорення у класі.
 7. Перевірка результатів та обговорення (Рефлексія).
- Учитель(ка) оголошує правильні відповіді та пояснює їх.
 - Обговорення: Запитайте, чому учні й учениці обрали той чи інший варіант. Уточніть, які факти були незрозумілими або викликали дискусію.
 - Закріплення знань. Попросіть учнівство коротко сформулювати основні висновки: "Що ми дізналися про Берестейську унію?"
8. Додаткові завдання (за бажанням):
- Запропонуйте учням та ученицям створити власну картку "Дві правди й одна брехня" для наступного уроку.
 - Використовуйте їх для повторення матеріалу.

Приклади карток на тему: "Берестейська унія"

Картка 1

- Берестейську унію було укладено в місті Берестя (сучасне місто Брест у Білорусі).
 - Унаслідок унії було утворено греко-католицьку церкву.
 - Берестейська унія об'єднала православну та католицьку церкви в єдину релігію.
- Брехня: 3 (унія не об'єднала церкви в єдину релігію, а створила окрему греко-католицьку церкву).

Картка 2

- Берестейську унію підтримали всі православні священники.
 - Унійна церква передбачала визнання верховенства Папи Римського.
 - Берестейська унія сприяла збереженню багатьох православних традицій у греко-католицькій церкві.
- Брехня: 1 (унію підтримали не всі православні священники, багато хто виступив проти).

Картка 3

- Унія дозволила греко-католикам зберегти слов'янську мову богослужіння.
 - Берестейську унію підтримало українське козацтво.
 - Документ про унію було підписано в 1596 році.
- Брехня: 2 (козаки переважно виступали проти унії, адже вважали її причиною утисків православ'я).

Картка 4

- Унія передбачала рівноправ'я греко-католиків та римо-католиків.
- Берестейська унія спричинила релігійні конфлікти в Речі Посполитій.
- Берестейську унію підтримав митрополит Петро Могила.

Брехня: 3 (Петро Могила жив пізніше, у XVII столітті, і виступав за зміцнення православної церкви).

Картка 5

- Боротьбу за відновлення легального статусу православної церкви після Берестейської унії очолив Йов Борецький.
- Унаслідок унії було засновано Києво-Могилянську колегію.
- У греко-католицькій церкві зберігалась православна обрядовість.

Брехня: 2 (Києво-Могилянська колегія була заснована значно пізніше й не була результатом унії).

Картка 6

- Берестейська унія 1596 року стала спробою компромісу між православними та католиками Речі Посполитої.
- Унія набула чинності відразу після підписання всіма єпископами та представниками української шляхти.
- Частина православних вірян залишилася вірною своїм традиціям і не перейшла в уніяцтво.

Брехня: 2 (унія не набула чинності одразу, і не всі єпископи підтримали її підписання).

4. Стратегія "Rally Coach" ("Тренер та учень")

Це стратегія парної роботи, де один учень ("коуч – тренер") пояснює завдання, а інший його виконує ("учень"). Ця стратегія сприяє взаємонавчанню та розвитку комунікативних навичок та навичок діалогу в учнів та учениць.

Алгоритм виконання завдання

Організація парної роботи

- Об'єднайте учнівство в пари.
- Один учень отримує роль "коуча", інший – "учня".
- "Коуч" пояснює, дає поради та ставить запитання, а "учень" працює над виконанням завдання.
- Потім учні обмінюються ролями та виконують інше завдання.

Практичне завдання

Тема: "Конфлікти та їх подолання".

Очікувані результати

Учні й учениці:

- розвивають навички вирішення конфліктів (аналіз проблеми, пошук компромісу);
- вчаться конструктивно й аргументовано комунікувати, працювати в парі;
- розуміють важливість конструктивного діалогу в розв'язанні суспільних проблем і конфліктів.

Ситуації для аналізу (оберіть одну або декілька):

Ситуація 1	"Двоє учнів(ниць) класу посварилися через спільний проєкт. Один вважає, що він працював більше та заслуговує на кращу оцінку, а інший запевняє, що вони працювали однаково ефективно. Як вирішити цей конфлікт?"
Ситуація 2	"Сусіди в багатоквартирному будинку конфліктують через гучну музику, яку хтось слухає уночі. Як сусідам знайти компроміс?"
Ситуація 3	"У місті "Н" унаслідок підвищення цін за проїзд у громадському транспорті відбуваються мирні протести мешканців міста. Деякі учасники мітингу поведуть себе агресивно. Як організаторам мітингу забезпечити конструктивне спілкування з владою?"

Виконання:

Крок 1: "Учень" аналізує проблему та пропонує один варіант її вирішення. "Коуч": Слухає, ставить запитання, уточнює деталі, дає поради наприклад: "Чому ти обрав(ла) саме такий спосіб вирішення конфліктної ситуації?", "Чи міг (могла) б ти пояснити, як це допоможе всім сторонам конфлікту порозумітися?".

Крок 2: Обговорення альтернативного способу вирішення проблеми. "Коуч" пропонує інший підхід і пояснює його переваги.

Крок 3: Пара разом обирає найбільш конструктивний варіант вирішення ситуації та створює чіткий план дій.

Зміна ролей

Після завершення першого завдання учнівство міняється ролями та за таким самим алгоритмом працює із новою ситуацією.

Підсумки

- Кожна пара коротко представляє класу свій план дій для вирішення конфліктної ситуації.
- Учитель(ка) ставить запитання:
- Чому обраний варіант рішення, на вашу думку, є найбільш конструктивним?
- Як можна було б уникнути такого конфлікту в майбутньому?

Рефлексія

СТОРИТЕЛІНГ - ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ

Що таке сторітелінг?

Сторітелінг — це мистецтво розповіді, що залучає емоції та уяву слухачів, допомагає учнівству глибше зрозуміти матеріал і запам'ятати його. Для учнів та учениць, які мають освітні прогалини, сторітелінг створює емоційний зв'язок із темою, стимулює інтерес і полегшує сприйняття складних понять, подій і процесів.

Чому сторітелінг ефективний?

- 1.** Контекстуалізація: Учні й учениці краще розуміють матеріал через історії, які пояснюють абстрактні поняття в знайомому контексті.
- 2.** Залучення емоцій: Історії викликають співчуття, цікавість і бажання дізнатися більше.
- 3.** Розвиток уяви та критичного мислення: Учні й учениці самі «занурюються» в історію, аналізують її героїв (героїнь) та ситуації, у яких вони опинилися.
- 4.** Легке запам'ятовування: Інформація, подана через особисту історію, запам'ятовується краще, ніж у вигляді сухих фактів.

Як інтегрувати сторітелінг в уроки з подолання освітніх втрат?

1. Використання історичних персонажів

Метод: Розповідайте урок через історії від імені реальних або вигаданих історичних персонажів.

Приклад:

- Тема: Економічний розвиток Русі-України. Історія від імені подорожнього купця, який описує свої мандрівки через Київ.
- Завдання для учнівства: Написати, які запитання вони б поставили цьому персонажу.

2. Створення уявної подорожі

Метод: Побудуйте урок як історію про подорож у часі чи просторі.

Приклад:

- Тема: Козацькі морські походи. Розкажіть від імені козака, що спонукало його долучитися до морського походу.
- Завдання для учнівства: Зобразити маршрут цієї подорожі на карті та описати, які складнощі міг пережити козак.

3. Історії з повсякденного життя

Метод: Показуйте історичні події через звичайні людські долі.

Приклад:

- Тема: Поширення фільварків на українських землях. Розкажіть історію про хлопчика, який працює на у фільварку.
- Завдання для учнівства: Написати продовження історії з урахуванням нових умов праці.

4. Історії як основа для обговорення

Метод: Розповідь історії стає стартовою точкою для дискусії чи творчого

завдання.

Приклад:

- Тема: Права людини. Розкажіть історію підлітка з країни, у якій порушують права дітей.
- Завдання для учнівства: обговорити, як вони могли б допомогти цьому підліткові.

Дизайн уроку з використанням методу сторітелінгу

ПРИКЛАД 1

Тема: "Іван Мазепа: герой чи зрадник?"

Як політичний вибір впливає на долю країни та її лідера?"

Цілі уроку:

- Освітня: сформувати уявлення про історичну постать Івана Мазепи, його роль в історії України.
- Розвивальна: розвивати навички критичного мислення, вміння аналізувати історичних факти та працювати з джерелами.
- Виховна: формувати усвідомлення значення особистої відповідальності лідерів у долі суспільства; виховувати патріотизм і толерантність до різних політичних поглядів.

Методичні принципи:

- Використання методу сторітелінгу для залучення учнівства.
- Інтерактивність через групові завдання, дискусії.
- Інтеграція історії та громадянської освіти.

Хід уроку:

1. Вступна частина

1.1. Емоційний початок: Учитель(ка) розповідає історію у формі запитання, яке здатне заінтригувати:

"Уявіть, що ви - сучасник Івана Мазепи. Він успішний політик, талановитий військовий, меценат. Але ось настає момент вибору: залишитися вірним московському царю чи підтримати свободу України? Що ви зробили б?"

1.2. Мотивація: учитель(ка) пояснює, що на уроці учнівство аналізуватиме, як рішення Івана Мазепи вплинули на долю України, а також намагатиметься зрозуміти, що спонукає лідера ухвалювати складні рішення.

2. Основна частина

2.1. Сторітелінг

Учитель(ка) розповідає історію життя Івана Мазепи в контексті подій кінця XVII — початку XVIII століття.

Ключові моменти:

- Мазепа як військовий і державний діяч.
- Підтримка культури та духовності.

- Політичний союз із Карлом XII.
- Полтавська битва: зрада чи шанс?

2.2. Інтерактивна вправа:

Учнівство об'єднується в групи та виконують ролі:

- Прихильники Івана Мазепи.
- Опоненти (представники Москви).
- Сучасні історики.

Кожна група опрацьовує джерело (уривки листів, історичні факти) та формулює аргументи на користь своєї позиції.

2.3. Дискусія:

- Групи представляють свої аргументи, а вчитель(ка) модерує обговорення.
- Учні й учениці роблять висновок: як суспільний устрій і зовнішня політика гетьмана Мазепи вплинули на долю України.

3. Заключна частина

3.1. Рефлексія:

- Учитель(ка) пропонує учням та ученицям дати відповіді на запитання:
- Що нового ви дізналися про Івана Мазепу?
- Як вибір одного лідера впливає на долю держави?
- Як ви оцінюєте роль політичних рішень у власному житті?

3.2. Творче завдання:

Написати коротке есе "Що сучасні політичні лідери можуть навчитися в Івана Мазепи?"

Матеріали та ресурси:

- уривки з "Літопису Самійла Величка";
- історичні карти України XVII-XVIII століть;
- мультимедійна презентація з портретами;
- відеофрагменти (наприклад, трейлер до фільму про Івана Мазепу).

ПРИКЛАД 2

Тема: "Що таке влада і якою вона буває? Яка роль влади в суспільстві?"

Цілі уроку:

- Освітня: пояснити поняття "влада", її види та функції в суспільстві.
- Розвивальна: розвивати критичне мислення та навички аналізу соціальних явищ.
- Виховна: формувати усвідомлення відповідальності громадян за демократичний розвиток суспільства.

Методичні принципи:

- Використання інтерактивних методів навчання (дискусія, мозковий штурм).
- Застосування методу сторітелінгу для пояснення складних понять.
- Орієнтація на практичну взаємодію учнівства.

Хід уроку:

1. Вступна частина

1.1. Мотивація:

Учитель(ка) починає з історії:

"Уявіть, що ви – мер міста. У вашому місті є чималий бюджет, але й багато проблем: зруйновані дороги, потрібна нова школа, але також є запити від місцевих підприємців. Як ви вирішите, на що спрямувати кошти. І якщо люди не погодяться з вашим рішенням?"

1.2. Обговорення:

Учні й учениці висловлюють свої думки. Учитель(ка) підводить до запитання: "Що таке влада, чому вона потрібна та як влада впливає на наше життя?"

2. Основна частина

2.1. Мінілекція:

- Визначення поняття "влада".
- Види влади:
 - Політична (законодавча, виконавча, судова).
 - Економічна.
 - Соціальна.
 - Культурна.
- Як влада функціонує в демократичному суспільстві.

2.2. Інтерактивна вправа "Види влади":

Учнівство об'єднується в групи. Кожна група отримує картки з прикладами ситуацій (наприклад, суддя ухвалює вирок, президент підписує закон, вчитель проводить урок) і пояснює, який вид влади вони представляють.

2.3. Дискусія:

Питання для обговорення:

- Якою має бути влада, щоб суспільство довіряло їй?
- Чи завжди влада є демократичною?
- Як громадяни можуть контролювати владу?

3. Заклучна частина

3.1. Рефлексія:

Учні й учениці мають відповісти на запитання:

- Що нового ви дізналися про владу?
- Як ви розумієте свою роль у взаємодії з владою?

3.2. Творче завдання:

Учням та ученицям запропоновано намалювати символ, який, на їхню думку, найкраще відображає поняття "влада". Або написати короткий текст "Яким я бачу ідеальну владу".

Матеріали та ресурси:

- *схема «Види влади та їхні функції»;*
- *мультимедійна презентація (зображення символів різних гілок влади, відомих політичних лідерів);*
- *відео: короткий ролик про принципи демократії.*

Приклади сторітелінгу для уроків громадянської освіти

Права людини "Історія однієї боротьби"	Історія: Розкажіть про підлітка, який організував акцію протидії булінгу у своїй школі. Опишіть труднощі, з якими він зіштовхнувся і як він переконував однокласників та однокласниць підтримати його акцію. Завдання: • Обговорити, які права були порушені в цій історії. • Написати план, як учні й учениці можуть покращити стосунки між учнівством у своїй школі. • Створити плакат на тему "Права дитини".
Демократія "Вибори у школі"	Історія: У школі відбувається проведення виборів президента класу. Опишіть, як різні кандидати готуються до кампанії: один обіцяє забагато, інший працює чесно. Завдання: • Провести власні вибори в класі. • Обговорити, якими рисами має бути наділений гарний політичний лідер. • Написати промову для уявного кандидата.
Екологія "Щоденник сортувальника"	Історія: Розкажіть про дівчинку підлітка, яка вирішує організувати сортування сміття в школі. Опишіть, як її пропозицію спочатку критикують, а потім підтримують. Завдання: • Розробити план впровадження екологічних ініціатив у школі. • Створити інформаційний буклет про сортування сміття. • Обговорити, як особиста ініціатива може вплинути на суспільство.
Гідність і рівність "Дівчина, яка хотіла стати програмісткою"	Історія: Дівчина із маленького села мріє вивчати програмування, але стикається з упередженнями, що це не «жіноча справа». Завдання: • Обговорити, як можна боротися зі стереотипами. • Написати план дій дівчинці для досягнення мети. • Підготувати презентацію на тему "Рівність у сучасному суспільстві".
Права тварин "Історія песика з притулку"	Історія: Оповідь від імені собаки, яку покинули. Собака потрапила до притулку, де їй допомогли знайти нову родину. Завдання: • Обговорити, чому важливо піклуватися про тварин. • Розробити проєкт підтримки місцевого притулку для тварин. • Написати відгук від імені сім'ї, яка взяла собаку з притулку.

Приклади сторітелінгу для уроків з історії України

"Торговельна подорож зі Скіфії до Греції"	Тема: Скіфи та їхні зв'язки з античним світом. Історія: Уявіть юного скіфа, на ім'я Аргій, який супроводжує свого батька-купця в подорожі до Ольвії. Аргій вперше бачить величезні кораблі, чує мову греків і дивується їхнім звичаям. Він продає зерно та шерсть і вперше куштує грецький хліб. Практичні завдання: • Намалювати маршрут подорожі Аргія від скіфських степів до Ольвії. • Створити список товарів, якими могли торгувати скіфи й греки. • Обговорити: які переваги отримували обидві сторони від такої торгівлі?
"Таємна місія посланця Анни Ярославівни"	Тема: Анна Ярославівна як культурний міст між Руссю-Україною і Францією. Історія: Молодий писар при дворі Ярослава Мудрого отримує важливе завдання: супроводжувати Анну Ярославну до Франції. Під час подорожі через Європу він уперше бачить католицькі собори, побут європейців і зустрічає місцевих школярів, спілкується з ними. Практичні завдання: • Написати лист від імені писаря з описом його вражень від подорожі. • Обговорити, як культурний обмін між країнами вплинув на розвиток Русі. • Створити ілюстрацію одного з «подарунків», який могла взяти Анна до Франції.
"Ремісник із Галича"	Тема: Економіка та ремесла у Волинсько-Галицькому князівстві. Історія: Розкажіть про життя ремісника з Галича на ім'я Ратибор, який виготовляє кераміку для місцевого ринку. Він описує, як його вироби купують купці, які подорожують до Польщі й Угорщини. Одного дня він отримує замовлення на створення особливого посуду для князя Данила. Практичні завдання: • Дослідити, які ремесла були розвинені у Волинсько-Галицькій державі. • Намалювати або описати, який вигляд міг мати посуд, зроблений для князя Данила. • Обговорити, чому ремесла відігравали важливу роль у розвитку держави.

«Шляхта та козаки: погляд шляхтича»	Тема: Взаємодія шляхти та козацтва в ранньомодерній Україні. Історія: Шляхтич із Поділля описує свої зустрічі з козаками. Спочатку сприймає їх як «бунтівників», але після відвідин Січі змінює свою думку, бачачи їхню організованість, військову підготовку та ідею свободи. Практичні завдання: • Написати відгук шляхтича про візит до Січі: що його вразило, а що ні? • Провести обговорення: чому шляхта й козацтво часто конфліктували, але водночас співпрацювали? • Створити порівняльну таблицю способу життя шляхти та козаків.
«Юний джура у війську Івана Сірка»	Тема: Військове мистецтво козаків і їхні походи проти Османської імперії. Історія: Молодий козак Дмитро, якого приймають до війська Івана Сірка, описує свій перший похід на османські землі. Він вчиться дисципліні в козацькому війську, вивчає тактику нападів і розповідає про те, як готуються човни для нічних атак. Практичні завдання: • Обговорити, чому козацьке військо було настільки ефективним у боях. • Намалювати або описати човен-чайку, на якому Дмитро вирушив у похід. • Написати від імені Дмитра звіт про похід для січової старшини.

“СОКРАТІВСЬКІ ЗАПИТАННЯ”

Що таке “Сократівські запитання”?

Ця техніка, названа на честь Сократа, базується на **вмінні поставити відкриті запитання**, які спонукають учнів й учениць замислюватися, аналізувати, порівнювати та робити висновки. Тобто це метод розвитку критичного мислення, навичок аргументації та рефлексії.

Ключові принципи використання “Сократівських запитань”

- 1.** Постановка відкритих запитань: Питання не мають однозначної відповіді, вони спонукають до роздумів і дискусій.
- 2.** Поступове заглиблення: спочатку ставляться простіші запитання, які допомагають учнівству краще зрозуміти проблему, а потім більш складні.
- 3.** Залучення всіх учнів та учениць: запитання мають зацікавити весь клас, незалежно від рівня підготовки.

Категорії “Сократівських запитань”

Прояснення понять:

- «Що ти маєш на увазі, коли кажеш...?»
- «Можеш пояснити це іншими словами?»

Причини та докази:

- «Чому ти так думаєш?»
- «На чому базується твоя думка?»

Альтернативи:

- «Чи є інший спосіб вирішення цієї проблеми?»
- «Що могло б статися, якби...?»

Наслідки:

- «Які наслідки це мало?»
- «Які будуть довгострокові наслідки цього рішення?»

Як використовувати техніку на уроці: покрокова інструкція

- 1.** Підготовка:
 - Продумайте набір запитань до теми.
 - Запишіть запитання у порядку від простих до більш складних.
- 2.** Проведення дискусії:
 - Почніть із загального запитання, яке зацікавлює учнівство.
 - Поступово перейдіть до глибших запитань.
- 3.** Заохочення участі:
 - Заохочуйте різні точки зору.
 - Допомагайте учням та ученицям висловлюватися, ставлячи уточнюючі запитання.
- 4.** Рефлексія:
 - Запитайте учнів та учениць, як в процесі дискусії змінилася їхня думка.
 - Дайте підсумкові запитання, які б об'єднали всі обговорені ідеї.

Дизайн уроку з використанням техніки "Сократівські запитання"

Тема: Римська республіка: зародження та принципи управління

Цілі уроку:

- Вивчити ключові принципи Римської республіки.
- Розвивати критичне мислення учнів та учениць через використання техніки "Сократівські запитання".
- Залучити учнівство до дискусії про те, як принципи Римської республіки вплинули на сучасні демократії.

Структура уроку

1. Вступна частина

1.1. Мотивація:

- Покажіть ілюстрацію чи коротке відео про Форум у Римі — центр політичного життя.
- Поставте учням запитання:
«Як ви думаєте, що було головним місцем для ухвалення важливих рішень у Давньому Римі? Чому?»

1.2. Ознайомлення учнівства з цілями уроку:

Розкажіть учням та ученицям, що сьогодні вони вивчатимуть, як працювала демократія в Римській республіці, а також обговорюватимуть, які паралелі можна провести між римською демократією та сучасними демократичними державами.

2. Основна частина

2.1. Коротке пояснення матеріалу:

Презентація ключових понять:

- Республіка як форма правління.
- Поділ влади: магістрати, Сенат, народні збори.
- Поняття «громадянські права» та привілеї патриціїв і плебеїв.
- Конфлікт між патриціями та плебеями — боротьба за рівні права.

Ілюстрація: Показати учнівству схему управління Римської республіки.

2.2. Використання техніки "Сократівські запитання":

Прояснення понять:

- «Що означає слово "республіка"? Чому римляни вибрали саме цю форму правління?»
- «Чим відрізнялися права патриціїв і плебеїв?»

Пошук причин і доказів:

- «Чому плебеї вимагали більшої участі в управлінні державою?»
- «Що стало причиною створення народного трибунату?»

Порівняння та альтернативи:

- «Чи можна було уникнути конфлікту між патриціями і плебеями? Як?»
- «Чи могли римляни створити іншу форму правління? Яку?»

Наслідки:

- «Що змінилося для плебеїв після того, як вони отримали право обирати трибунів?»
- «Як республіка вплинула на подальший розвиток державного управління у світі?»

Паралелі із сучасністю:

- «Чи схожий сучасний поділ влади в Україні (законодавча, виконавча, судова) на поділ у Римській республіці?»
- «Як би вигляд мало сучасне суспільство, якби права деяких громадян обмежувалися так, як це було у плебеїв у Давньому Римі?»

3. Практична частина

3.1. Креативне завдання:

Учні й учениці працюють у парах і створюють «Програму реформ у Римі» — пропонують 3-5 змін для покращення становища плебеїв у Римській республіці.

3.2. Презентація ідей:

Кожна пара коротко презентує свою програму, пояснюючи, чому їхні реформи важливі.

4. Рефлексія

4.1. Питання для обговорення:

- «Що в Римській республіці ви вважаєте найцікавішим?»
- «Які принципи Римської Республіки, на вашу думку, працюють і сьогодні?»

4.2. Підсумок вчителя:

Підкресліть, як ідеї рівності, поділ влади й участі громадян у політичному житті, започатковані в Римі, стали основою для сучасних демократичних систем.

Додаткові ресурси:

- *Мани:* Давній Рим і Римська республіка.
- *Відео:* Короткий ролик про Форум або відтворення роботи Сенату.
- *Ігрові платформи:* Quizizz або Kahoot для перевірки знань.

ПРИКЛАД уроку з використанням техніки “Сократівські запитання”.

Тема: Заснування Києва: міф чи реальність?

Ціль уроку: Допомогти учням та ученицям розібратися в історичних та міфологічних аспектах заснування Києва, сприяти критичному аналізу джерел і розвитку навичок аргументації.

Ідея уроку

Розгляньте питання заснування Києва через поєднання історичних фактів і легенд. Це дозволить учням та ученицям не лише познайомитися з подіями, а й ро-

звинути критичне мислення, становлячи реальні дані та культурну спадщину.

Сократівські запитання:

Прояснення понять:	• «Хто, згідно з легендою, заснував Київ?» • «Як ви думаєте, чому місто назвали на честь Кия, а не його братів або сестри?» • «Чим відрізняється міф від історичного факту?»
Аналіз легенди:	• «Чому «Повість временних літ» містить легенду про Кия?» • «Як ви гадаєте, які цінності або ідеї автори повісті хотіли передати через цю легенду?» • «Чи міг Кий бути справжнім історичним персонажем? Що підтверджує це?»
Причини і докази:	• «Які археологічні знахідки можуть підтвердити заснування Києва у той самий час, що й за легендою?» • «Чому немає точних записів про заснування Києва?»
Альтернативи:	• «Як ви думаєте, як вигляд мала б історія Києва, якби місто не асоціювали з Києм, Щеком, Хоривом і Либіддю?» • «Якою б ви створили сучасну легенду про заснування Києва?»
Наслідки:	• «Які наслідки для української ідентичності має легенда про заснування Києва?» • «Як легенда впливає на сприйняття Києва як історичного й культурного центру?»

Практичні активності для уроку

1. Візуалізація легенди

Завдання: Учні створює ілюстрацію, яка зображає сцену заснування Києва (наприклад, момент вибору місця на горі над Дніпром).

Обговорення: «Чому саме схили Дніпра було обрано для заснування міста? Які переваги це мало?»

2. Рольова гра: Дебати між "істориками" і "легендарниками"

Суть: Учні об'єднуються у дві групи: одна відстоює історичні факти, інша – міфологічну версію.

Питання для дискусії:

«Чи може легенда бути правдивою?»

«Як ми маємо трактувати історію: через факти чи через легенди?»

3. Аналіз археологічних доказів

Матеріал: Покажіть учням й ученицям фото археологічних знахідок з Києва

(зокрема, залишки поселень на Старокиївській горі).

Завдання: Обговоріть, як ці знахідки співвідносяться з легендою.

4. Створення сучасної легенди

Завдання: Запропонуйте учням та ученицям уявити, як би виглядала легенда про заснування Києва, створена у XXI столітті. Наприклад, замість Кия та його братів – група молодих людей, які відкривають інноваційний центр на березі Дніпра.

Рефлексія

- «Як міфи допомагають нам зрозуміти світогляд людей, які жили в ті часи?»
- «Чи можемо ми вважати легенди про заснування міст частиною нашої національної ідентичності? Чому?»
- «Чому для багатьох країн так важливі легенди про заснування їхніх столиць?»

Підсумок уроку

Заснування Києва – це чудовий приклад поєднання історичних фактів та міфології. Використання техніки Сократівських питань допоможе учням та ученицям критично оцінити різні джерела і сформулювати власне ставлення до історичних легенд.

Приклади практичних завдань з використанням техніки “Сократівські запитання”

тема	ціль / сократівські питання / креативне завдання
Трипільська культура: цивілізація чи міф?	Ціль: Допомогти учням й ученицям розібратися в значимості та особливостях трипільської культури, стимулювати критичне мислення.
	Сократівські питання: «Що ми знаємо про Трипільську культуру? Звідки ми це знаємо?» «Чому трипільці будували своє поселення саме на пагорбах?» «Як ви думаєте, що стало причиною занепаду цієї культури?» «Чи можемо ми вважати трипільців прасурами сучасних українців? Чому так або чому ні?» «Що зробило трипільську культуру успішнішою?»
	Креативне завдання: Створіть мікромікс про день із життя трипільського поселення: що вони вирощували, як готували їжу, якими були їхні відносини з природою.

Становлення Української козацької держави Військо Запорозьке	Ціль: Вивчення політичних і соціальних змін, які привели до створення Війська Запорозького.
	Сократівські питання: «Чому українці прагнули мати власну державу?» «Чи можна вважати Військо Запорозьке демократичною державою? Чому так або чому ні?» «Які головні виклики стояли перед Військом Запорозьким після його створення?» «Що могло змінитися, якби Богдан Хмельницький уклав союз із іншою країною, а не з Московією?» «Чому ідея незалежності була важливою для козаків і залишається важливою для сучасної України?»
	Креативне завдання: Учні й учениці пишуть «лист-запит» до уявного гетьмана, в якому вони пропонують реформи для покращення життя селянства і козацтва.
Права дитини	Ціль: Розуміння прав дитини та їхньої універсальності.
	Сократівські питання: «Чому права дитини важливі для суспільства?» «Чи однаково дотримуються прав дітей у всіх країнах світу? Чому?» «Що може зробити кожен із нас, щоби в нашій школі права дітей не порушувались?» «Яке право дитини ви вважаєте визначальним і чому?» «Який би вигляд мало суспільство, якби прав дітей не існувало?»
	Креативне завдання: Учні й учениці створюють плакат або інфографіку «П'ять надважливих прав дитини» і представляють його в класі.
Роль жінок у добу козацтва	Ціль: Розвінчати міфи про пасивну роль жінок у козацький період.
	Сократівські питання: «Чому в історії більше згадують чоловіків-козаків, ніж жінок?» «Які ролі могли виконувати жінки в козацькому суспільстві?» «Як ви гадаєте, чи мали жінки вплив на рішення, які ухвалювали козаки-чоловіки?» «Що це говорить про становище жінок у тогочасному суспільстві?» «Чи можемо ми вважати, що сучасне суспільство виправило цю історичну несправедливість?»
	Креативне завдання: Учні й учениці пишуть вигадану історію про жінку, яка стала радницею гетьмана або писарем на Січі.

Як працює демократія?	Ціль: Зрозуміти механізми функціонування демократії та її виклики.
	Сократівські питання: • «Що робить демократію сильною?» • «Чи можуть бути в демократії обмеження? Якщо так, то які?» • «Як люди мають поводитися в умовах демократії, щоб вона працювала ефективно?» • «Що станеться, якщо в демократії почати порушувати права меншості?» • «Чому так важливо брати участь у виборах?»
	Креативне завдання: Проведіть симуляцію виборів у класі: учні й учениці створюють партії, програми, здійснюють агітацію й обирають президента класу.
Український Ренесанс XVI-XVII століть	Ціль: Ознайомлення з розвитком культури, освіти та друкарства.
	Сократівські питання: • «Чому в цей період почався розвиток друкарства в Україні?» • «Які переваги мала Острозька академія?» • «Що могло б статися, якби в Україні не з'явилися перші друкарні?» • «Як культура впливає на ідентичність народу?» • «Чи можна вважати цей період одним із визначальних в історії України? Чому?»
	Креативне завдання: Учні й учениці створюють макет друкарської сторінки з текстом на тему «Чому освіта важлива для України».
Соціальна справед- ливість	Ціль: Розвивати розуміння соціальної рівності та її значення.
	Сократівські питання: • «Що таке соціальна справедливість?» • «Чому в суспільстві існує нерівність?» • «Як можна зробити суспільство справедливим?» • «Чи завжди рівність означає справедливість?» • «Як ви можете сприяти соціальній справедливості у своєму середовищі?»
	Креативне завдання: Учні й учениці пишуть коротке есе на тему «Що для мене означає справедливість?» і діляться думками в класі.

Братство "Київських книжників"	Ціль: Оцінювати значення освіти для людини.
	Сократівські питання: • «Чому книжки мають таку високу цінність у часи Русі?» • «Як ви думаєте, чи було навчання доступним для всіх? Чому?» • «Який вплив могли мати книги, створені київськими книжниками, на суспільство того часу?» • «Який би вигляд мало сучасне суспільство, якби освіта була доступною лише привілейованим верствам?»
	Креативне завдання: Учні й створюють "сторінку" середньовічної книги зі своїм посланням до нащадків.
Княгиня Ольга – реформа- торка Русі-Украї- ни	Ціль: Ознайомитися із роллю княгині Ольги в історії України
	Сократівські питання: • «Чому княгиня Ольга вважали однією з перших реформаторів Русі?» • «Як ви гадаєте, з якими труднощами вона могла зіштовхнутися через те, що була жінкою-правителькою?» • «Чи могли б її реформи відбутися без її жорсткої політики?» • «Якою б могла бути Русь, якби Ольга не здійснила свої реформи?»
	Креативне завдання: Учні й учениці пишуть промову княгині Ольги для уявного віче.

Джерело: <https://surl.li/pnqnwe>

ПРОЄКТНЕ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНЕ НАВЧАННЯ

Проектне навчання передбачає організацію освітнього процесу через виконання учнівством проєктів, спрямованих на вирішення конкретної проблеми, здійснення дослідження або створення продукту. Учні й учениці працюють індивідуально або в групах над завданнями, пов'язаними з навчальним матеріалом. А застосування міждисциплінарного підходу сприяє інтеграції знань з кількох дисциплін для більш глибокого розуміння теми.

Переваги методів

- Практичність і актуальність: учнівство працює із завданнями, наближеними до реального життя. Здобуті знання та навички учні й учениці можуть застосувати у сьогоденні, що допомагає швидше надолужити прогалини в навчанні.
- Індивідуалізація: під час виконання проєктних завдань кожен учень і кожна учениця може реалізувати свої сильні сторони, одночасно працюючи над слабкими. Важливо, щоби завдання були адаптовані до рівня знань учнівства.
- Глибше розуміння матеріалу: інтеграція знань з різних дисциплін сприяє кращому запам'ятовуванню та розумінню контексту, сприяє розвитку аналітичних навичок учнів та учениць.
- Критичне мислення: учнівство вчиться аналізувати, зіставляти факти та формувати власні висновки.

ВАЖЛИВО!

Запропоновані приклади проєктних міждисциплінарних завдань є досить об'ємними. Не обов'язково виконувати всі частини того чи іншого проєкту. Можна обрати лише ті складники завдань, що зацікавлять учнівство та сприятимуть їхньому ефективному навчанню.

ПРОЄКТ 1

Тема дослідження:

“Природа та людина: Як жили мешканці давнього Єгипту та Месопотамії”

Цілі проєкту:

- › порівняти природні умови перших цивілізацій,
- › зрозуміти вплив природних чинників на спосіб життя людей в Єгипті та Месопотамії,
- › навчитися здійснювати власні дослідження та експерименти, інтегруючи знання з історії, природознавства та математики.

Теоретична довідка

Єгипет: Річка Ніл – джерело життя

- Річка Ніл розливалася щороку майже в один і той самий час.
- Вода Нілу приносила родючий мул, який робив пустелю придатною для землеробства.
- Єгиптяни будували канали, щоби зрошувати поля, а також використовували "шадуф" (пристрій для підняття води).
- Жаркий клімат і наявність води дозволяли єгиптянам збирати врожай кілька разів на рік.
- Завдяки цьому Єгипет називали «даром Нілу».

Месопотамія: територія між Тигром і Євфратом

- Месопотамія розташована між двома річками – Тигр і Євфрат.
- На відміну від Нілу, ці річки розливалися несподівано, що часто призводило до знищення посівів.
- Люди були змушені будувати складні іригаційні системи (канали, греблі) для контролю води.
- Ґрунти в межиріччі Тигру та Євфрату - родючі, але мешканцям доводилося постійно боротися з проблемами посухи чи раптових повеней.
- Завдяки річкам Месопотамія стала осередком перших міст-держав, як-от: Ур і Вавилон.

Етапи дослідження:

1. Порівняння природи Єгипту та Месопотамії

Завдання:

На основі довідки заповніть таблицю:

Питання	Єгипет (Ніл)	Месопотамія (Тигр і Євфрат)
Як часто розливалася річка?		
Чи були повені корисними?		
Що будували мешканці, щоби контролювати рух води?		
Чому ця річка важлива?		

Дискусія:

- Хто жив у кращих природних умовах: єгиптяни чи месопотамці? Чому?
- Що б ви зробили, щоб покращити життя землеробів у Месопотамії?

2. Експеримент: Як працює зрошення?

Мета експерименту: Навчитися створювати модель іригаційної системи та зрозуміти, як у стародавніх цивілізаціях вода діставалася полів.

Матеріали:

- Великий лоток або контейнер із ґрунтом/піском (імітація землі).
- Склянка води (імітація річки).
- Ложка або паличка, соломинка (для прокладання каналів).
- Маленькі фігурки можна зробити з пластиліну (імітація людей), камінці чи кубики (для будівництва греблі).
- Лінійка (для вимірювання ширини та довжини каналів).

Як створити макет системи землеробства?

1. Створіть ландшафт:

- Насипте ґрунт/пісок у лоток. В одному кінці створіть невелику ямку (це буде «річка»).
- Уявіть, що поля знаходяться далеко від річки. Позначте їх кубиками чи камінцями в іншому кінці лотка.

2. Прокладіть канал:

- Використовуючи ложку чи паличку, створіть звивистий канал, що з'єднає «річку» з «полем».
- Можна побудувати кілька каналів, щоб порівняти, який ефективніший для перекачування води (широкий, вузький, прямий чи звивистий).

3. Будівництво греблі (за бажанням):

- Поставте камінці чи кубики біля «річки», щоб імітувати греблю. Вона допоможе регулювати розлив води.

4. Тестуємо систему:

- Налийте воду в «річку» та спостерігайте, як вона тече через канал.
- Перевірте, чи вода досягла поля. Якщо ні, подумайте, як удосконалити канал (наприклад, зробити його ширшим або глибшим).

5. Вимірювання:

- Використовуючи лінійку, виміряйте довжину й ширину свого каналу.
- Спробуйте передбачити, скільки води потрібно, щоб повністю зволожити поле (уявіть, що на 1 см ширини каналу потрібна 1 склянка води).

Питання для обговорення після експерименту:

- Який канал працює краще – широкий чи вузький, прямий чи звивистий?
- Чи змогли доставити воду до всіх полів? Якщо ні, чому?
- Що ви зробили б, якби в Месопотамії сталося раптове затоплення?

3. Вода для полів

Ситуація 1 :

- Єгиптянин має 3 поля, кожне потребує 4 відра води.
- Для поливу першого поля потрібно пройти 1 км до річки, для другого – 2 км, а для третього – 3 км.
- Кожного разу чоловік може нести тільки по 2 відра води.

Завдання:

- Скільки разів єгиптянину потрібно сходити до річки, щоб полити всі 3 поля?
- Скільки кілометрів він пройде в цілому?

Ситуація 2

- Мешканець межиріччя Тигру та Євфрату вирішує збудувати канал, щоб полегшити ведення землеробства.

Завдання:

- Якщо прокладання каналу коштує 2 монети за кожен 1 метр, а відстань до найближчого поля – 100 м, порахуйте вартість каналу.

Обговоріть: чи було б це вигідно з економічної точки зору? Чому?

4. Дослідження: Чому давні люди оселялися біля річок?

Питання для дослідження:

- Що давали річки людям? (вода, їжа, транспорт).
- Які труднощі вони створювали? (повені, посухи).
- Як сучасні люди використовують річки?
- Учні й учениці можуть написати невеличкий твір або намалювати про те, як би вони жили біля Нілу чи Тигру.

Презентація результатів

- Кожна група презентує результати своїх експериментів, малюнків чи досліджень.
- Організуйте мінідискусію: Які річки допомогли людям найбільше? Що ви дізналися нового на уроці?

Висновки:

- Природа завжди впливала на життя людей, люди мали навчитися долати труднощі.
- Завдяки винахідливості (канали, греблі) населення стародавніх цивілізацій займалися землеробством, будували міста та розвивали культуру.

Об'єднання у групи:

- Історики (дослідження підприємців-меценатів).
- Географи (аналіз карти та створення власної).
- Екологи (екологічний вплив бізнесу).
- Творці (створення плакатів, малюнків і текстів).

Виконання проєкту

Історики:

- › Визначте, у яких регіонах працювали відомі підприємці-меценати:
- › Василь Смиренко (цукрові заводи, фінансування культури).
- › Лазар Бродський (цукрова промисловість, благодійні ініціативи).
- › Іван Харитоненко (розвиток цукроваріння, підтримка освіти).
- › Дослідіть окремого підприємця-мецената, опишіть його підприємницьку та меценатську діяльність, також вплив на громаду.

Географи:

- › Чому саме в цих регіонах (позначених на карті) розвивалася цукрова промисловість?
- › Як природні ресурси впливали на економічний розвиток регіону?
- › Як транспортна мережа (залізниця, порти) допомагала розвивати внутрішню та зовнішню торгівлю?

Екологи

- › Як промисловість впливала на природу? Чи могли підприємці зменшити негативний вплив?
- › Які сучасні екологічні рішення могли б допомогти підприємцям XIX століття?

Творці

- › Учні й учениці створюють карту свого явного бізнесу, враховуючи принципи меценатства та екологічності.

Етапи роботи:

Створіть карту, на якій буде:

- Місце для виробництва (наприклад, завод, майстерня).
- Природні ресурси, які потрібні для вашого бізнесу.
- Маршрути транспортування продукції (дороги, залізниці, річки).

1

Додайте символи:

- Екологічні ініціативи (висадка дерев, очищення водою).
- Благодійні проєкти (будівництво школи, лікарні, підтримка культури).

2

Презентація: "Наш бізнес – наша громада"

- Підготуйте презентацію, яка містить:
- Коротку історію вашого бізнесу (назва, продукт, клієнти).
- Як ваш бізнес сприяє екології?
- Яку допомогу громаді ви плануєте надати?

3

Рефлексія:

- Що нового ми дізналися про підприємців-меценатів?
- Як бізнес може допомогти природі?
- Який внесок ми можемо зробити для своєї громади?

4

ПРОЄКТ 3

Тема дослідження:

"Людина і природа: Ремесла Русі-України"

Цілі проєкту:

- › Дослідити ремесла Русі-України, їхні особливості та вплив природного чинника на їхню появу та розвиток.
- › З'ясувати роль ремесел у внутрішній і міжнародній торгівлі Русі-України.
- › Сформулювати уявлення про взаємозв'язок природи, економіки та культури.

Етапи виконання проєкту

1. Етап підготовки

Теоретична частина

- Учитель(ка) пояснює, що ремесла Русі-України залежали від доступу до природних ресурсів:
 - Ковальство: розвивалося в регіонах із покладами залізної руди (наприклад, на Київщині та Волині).
 - Гончарство: розширене в місцевостях із якісною глиною (Поділля, Південь).
 - Ткацтво: процвітало в лісистих регіонах (Чернігівщина, Полісся), де вирощували льон.
 - Солеваріння: Прикарпаття та Галичина (соляні джерела).

Важливість торгівлі: товарообмін між регіонами (залізо, тканини, сіль, глиняний посуд) і міжнародна торгівля.

Об'єднання учнів та учениць у групи

Група 1: "Ремесла та географія" (досліджують вплив природних умов на появу та розвиток ремесел).

1

Група 2: "Ремісничі центри та торгівля" (досліджують ремісничі центри Русі та їхню роль у торгівлі).

Група 3: "Виробництво та вироби" (створюють моделі ремісничих виробів).

2. Дослідницький етап

Група 1: "Ремесла та географія"

- Аналізують природні ресурси Русі.
- Створюють карту з визначенням ремісничих регіонів та їхньої спеціалізації.

Група 2: "Ремісничі центри та торгівля"

- Вивчають торгові шляхи Русі: "Шлях із варягів у греки".
- Готують таблицю, де вказують ремісничі центри та їхні основні товари.
- Створюють власний уявний міжнародний торговельний шлях, дають йому назву.

Група 3: "Виробництво та ремісничі вироби"

- Створюють моделі ремісничих виробів:
- Глиняний посуд (з пластиліну чи глини).
- Моделі знарядь праці з картону чи пластиліну.

Інструменти для дослідження

- Карти природних ресурсів України.
- Література про ремесла Русі.
- Відео- та аудіоматеріали.
- Практичні матеріали: глина, пластилін, дерев'яні палички, картон.

3. Презентація результатів

Кожна група представляє свої результати:

- Група 1: Карта ремесел із поясненнями.
- Група 2: Таблиця товарообміну та мінідповідь про торгові шляхи.
- Група 3: Демонстрація моделей ремісничих виробів.

Створення "виставки", на якій учнівство презентує свої роботи.

4. Рефлексія

Учнівство обговорює:

- Як географія вплинула на поширення ремесел у Русі?
- Що вони дізналися нового про торгівлю в Русі?
- Що вони нового навчилися у процесі виконання проєкту?

ПРОЄКТ 4

Тема дослідження: "Військове мистецтво козаків"

Очікувані результати

Учні й учениці:

- › розуміють важливість військового мистецтва козаків.
- › зможуть створити моделі, картини та художні роботи, що відображають військове мистецтво та побут козаків.
- › опанують навички роботи з даними, аналітики та презентації.

Виконання проєкту:

1. Етап підготовки

Теоретична частина

- Учитель(ка) розповідає про:
 - Морські походи козаків.
 - Їхнє значення для захисту українських земель.
 - Особливості стратегій: використання "чайок", раптовість козацьких атак, маневреність.
 - Технічні винаходи:
 - Конструювання "чайок", використання порогу, артилерії, будівництво оборонних споруд.
- Організація роботи
 - Об'єднання учнівства в групи за напрямками:
 - Група 1:** Техніка і фізика — аналіз і створення моделі "чайки".
 - Група 2:** Морські походи — дослідження маршрутів Петра Сагайдачного.

1

2. Дослідницький етап

2

Група 1

Мета групи

- Дослідити будівництво "чайок" — козацьких суден.
- Зрозуміти принципи їхньої плавучості, маневреності та вантажопідйомності.
- Створити макет "чайки" з використанням доступних матеріалів.

Деталі завдання:

- Обчисліть вантажопідйомність чайки довжиною 20 метрів, шириною — 3 метри, осадка — 1 метр

Параметр	Формула/дані	Результат (приклад)
Довжина чайки	З історичних джерел	20–25 метрів
Ширина чайки	З історичних джерел	3–3,5 метра
Осадка	З історичних джерел	До 1 метра
Матеріали	Дуб, сосна	–
Вантажопідйомність	$V = \text{довжина} \times \text{ширина} \times \text{осадка човна}$	$V =$
Маневреність (фізичний принцип)	Довжина корпусу впливає на стабільність і швидкість	

Практична частина

Матеріали:

- Картон, дерев'яні палички, клей, фарби.
- Інструменти: ножиці, лінійка, ємність із водою для тестування.

Створення моделі:

- Виготовлення корпусу з урахуванням пропорцій.
- Тестування плавучості моделі у воді.
- Нанесення декоративних елементів (щити, очерет).

Результати

- Макет "чайки".

Примітка. Для створення паперового макету чайки учнями й ученицями 5-го класу можна використати безкоштовний макет ресурсу: "Розвиток дитини"

<https://childdevelop.com.ua/worksheets/12676/>

Група 2

Мета:

- Дослідити морські походи Петра Сагайдачного, цілі, маршрути та значення цих походів.
- Здійснити математичні розрахунки: тривалість походів, середня швидкість "чайок", обсяги основних ресурсів (провізія).

Виконання проєкту:

- Дослідження історичних джерел
- Знайомство з біографією Петра Сагайдачного: його роль у походах проти Османської імперії та Кримського ханства.
- Вивчення описів морських походів на основі історичних джерел:
 - Похід на Кафу (1616 р.).
 - Напад на Стамбул і Трапезунд.
- Аналіз історичних карт: визначення маршрутів, ключових точок (вихід із Базавлуцької Січі на Кафу та турецькі порти).

↑ Українські землі в першій половині XVII ст.

Джерело: *Історія України: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти*. В. Власов, О. Панарін, Ю. Топольницька. Київ. 2021. - С. 95
<https://nx.litera.lt/s/5HZNFwBH87MSbR5>

Математичний аналіз

1. Розрахунки для походів:

- Дистанція: виміряти відстань від Базавлуцької Січі до Кафи та Стамбула за допомогою карти. Можна використати Google maps для визначення приблизних відстаней між точками. Нижче подано всі необхідні дані.
- Час у дорозі та необхідні ресурси:
- Обчисліть час, витрачений на подолання маршруту, враховуючи швидкість "чайки" (~10 км/год).
- Визначте кількість їжі та води для екіпажу однієї "чайки" (приблизно 50 осіб).

2. Складання таблиці

Маршрут	Відстань (км)	Час у дорозі (год)	Хліб (кг)	Вода (л)	Інші продукти (кг)
Базавлуцька Січ → Кафа					
Кафа → Стамбул					
Кафа → Трапезунд					
Базавлуцька Січ → Стамбул					

Практична частина

Моделювання походу:

- Створення інтерактивної симуляції (на основі карти).
- Учні й учениці на практиці демонструють, як козаки могли розраховувати ресурси для походів.

Робота з картою:

- Розробка настінної карти з маршрутами, супровідними розрахунками та короткими описами ключових подій.

Дані для математичного аналізу

1. Відстані між ключовими точками

Для обчислення відстаней враховуємо реальні маршрути морських походів:

- Базавлуцька Січ (нині с. Грушівка Дніпропетровська обл.) → Крим (Кафа – нині м. Феодосія): ~ 500 км
- Крим (Кафа) → Стамбул (Константинополь): ~ 700 км

- Крим (Кафа) → Трапезунд (нині м. Трабзон, Туреччина): ~1000 км
- Базавлуцька Січ → Стамбул (через море): ~1200 км

2. Швидкість руху "чайки"

Козацькі "чайки" мали середню швидкість:

- На веслах: 7–10 км/год (у спокійній воді).
- Під вітрилами: 12–15 км/год (залежно від вітру).
- Для розрахунків беремо середнє значення:
10 км/год.

3. Час у дорозі

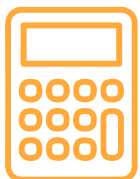
- Час обчислюється за формулою:
- Час (години) = Відстань (км) ÷ Швидкість (км/год)

Учнівство обраховує скільки часу (годин та діб) займали подорожі козаків:

- Дніпро → Крим (Кафа) =
- Крим → Стамбул =
- Крим → Трапезунд =
- Дніпро → Стамбул =

4. Розрахунок ресурсів

- Екіпаж однієї "чайки"
- Кількість веслярів: 50 осіб.
- Провізія (Розрахунки базуються на середніх нормах споживання):
- Харчування на день на 1 людину :
- Хліб: 1 кг.
- Вода: 2 л.
- Інші продукти (м'ясо, крупи): 0,5 кг.

185

Приклад розрахунків на один похід (Дніпро → Крим)

Час у дорозі: 50 годин ≈ 2 доби.

Кількість веслярів на одну "чайку": 50 осіб.

Провізія на одну людину за 2 доби:

Хліб: 1 кг × 2 доби = 2 кг

Вода: 2 л × 2 доби = 4 л

Інші продукти: 0,5 кг × 2 доби = 1 кг

Загальна кількість провізій на "чайку" (у чайці 50 осіб):

Хліб: 2 кг × 50 осіб = 100 кг

Вода: 4 л × 50 осіб = 200 л

Інші продукти: 1 кг × 50 осіб = 50 кг

Учнівство здійснює розрахунки ресурсів для тривалого походу (Дніпро → Стамбул)

- Час у дорозі: 120 годин ≈ 5 діб.

- Загальна кількість провізій на "чайку" : за
- Хліб:
- Вода:
- Інші продукти:

5. Таблица даних для кожного маршруту

Маршрут	Відстань (км)	Час у дорозі (год)	Хліб (кг)	Вода (л)	Інші продукти (кг)
Дніпро → Крим	500	50	100	200	50
Крим → Стамбул	700	70	175	350	87,5
Крим → Трапезунд	1000	100	250	500	125
Дніпро → Стамбул	1200	120	300	600	150

6.Рефлексія

- Що на уроці було найцікавішим?
- Як знання з різних предметів допомогли краще зрозуміти тему?
- Що я можу зробити краще в майбутніх проєктах?

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ

Соціально-емоційне навчання — це освітній метод, спрямований на розвиток соціальних та емоційних навичок у дітей. Таке навчання допомагає учням та ученицям розуміти свої емоції, керувати ними, будувати екологічні стосунки в колективі, ставити цілі та досягати їх, а також ухвалювати самостійні рішення.

Компоненти методу:

Самоусвідомлення	Здатність розпізнавати свої емоції, думки, сили та обмеження. Розвиток впевненості в собі та реалістичного бачення своїх можливостей.
Саморегуляція	Уміння контролювати свої емоції, думки та поведінку. Навички справлятися зі стресом, імпульсами, досягати цілей.
Соціальна обізнаність	Розуміння почуттів, потреб та перспектив інших людей. Емпатія та повага до різноманіття.
Навички взаємодії	Ефективне спілкування, активне слухання, розв'язання конфліктів. Уміння працювати в команді.
Відповідальне прийняття рішення	Аналіз ситуацій, врахування етичних норм та наслідків своїх дій. Прийняття рішень, які сприяють добробуту для себе та інших.

Як інтегрувати соціально-емоційні практики в урок?

- Починайте урок із короткої вправи для налаштування емоційного стану (метод "криголам").
- Після виконання вправ завжди проводьте рефлексію, щоб учні й учениці могли висловити, що вони відчули і чого навчилися.
- Під час виконання таких завдань створіть безпечне середовище, де учні можуть висловлювати думки та емоції без осуду.

КРИГОЛАМ

"Криголам" — це навчальний прийом, спрямований на створення невимушеної атмосфери в класі, активізацію учнівства та встановлення довіри між ними та вчителем. "Криголамами" називають короткі інтерактивні вправи, ігри чи запитання, які допомагають подолати "емоційний лід", тобто зняти напруження чи невпевненість на початку уроку або групового заняття.

Приклади криголамів:

1 Сніжка з іменем	Мета: Познайти учнівство у новому колекти Інструкція: Учні й учениці пишуть своє ім'я та три факти про себе на аркуші паперу. Потім вони згортають цей аркуш у "сніжку" (паперовий клубок) і кидають іншому учаснику, який читає ім'я та факти.
2 Мій настрій у кольорі	Мета: Виявити емоційний стан учнівства. Інструкція: Учитель пропонує кожному учню й кожній учениці назвати колір, який зараз найкраще відповідає їхньому настрою, і коротко пояснити, чому саме цей колір.
3 Асоціації на тему уроку	Мета: Залучити до теми уроку. Інструкція: Учитель називає тему (наприклад, "Революція Гідності"), а учні й учениці по черзі називають асоціації, які виникають у них.
4 Якби я був/була...	Мета: Розвинути уяву та взаєморозуміння. Інструкція: Учні й учениці відповідають на запитання: "Якби я був/була історичною постаттю (або тваринкою, країною, книгою), то ким/чим саме?"
5 Запитай свого сусіда	Мета: Покращити комунікацію між учнівством. Інструкція: Учні й учениці об'єднуються в пари, ставлять одне одному кілька запитань (наприклад, "Який твій улюблений фільм?" або "Що ти очікуєш від уроку?"), а потім представляють свого партнера класу.

Нижче наводимо варіанти завдань на рефлексію та самооцінювання, які можна використовувати на уроках історії та громадянської освіти під час надолуження навчальних втрат. Вони сприяють усвідомленню учнями й ученицями власних думок, емоцій і розвитку навичок самоаналізу.

1 Рефлексія через мистецтво	Мета: Розвивати самоусвідомлення та творчість. Опис завдання: • Учні й учениці створюють малюнок, колаж або короткий текст, який відображає їхні емоції щодо певної історичної події, явища, процесу. • Наприклад: "Яким я бачу Київ під час революцій" або "Як я відчуваю епоху козацтва". • Тоді учні й учениці презентують свої роботи й пояснюють, які емоції він чи вона переживали під час процесу створення.
2 Що я дізналася/дізнався?	Мета: Учні й учениці рефлексують, увідповіднюють нові знання із власним досвідом і підсилюють цінність навчання. Опис завдання: Наприкінці уроку учням пропонується відповісти на три питання: • Що нового я дізналася/дізнався сьогодні? • Що здивувало або викликало сильні емоції? • Як я можу розвивати ці знання в житті або розумінні сучасності?
3 Карта емоцій уроку	Мета: Учнівство аналізує вплив історичних подій або суспільних проблем на емоційний стан людини, розвиваючи емпатію. Опис завдання: Учнім пропонуємо створити просту карту емоцій уроку: • Позначити ключові моменти уроку. • До кожного моменту додати емоцію, яку вони пережили (радість, цікавість, здивування, сум, обурення тощо). • Обговорити: чому вони відчули саме ці емоції?
4 3-2-1 Рефлексія	Мета: Формування навичок критичного мислення та аналізу навчального матеріалу. Опис завдання: Учнім та ученицям запропоновано записати: • 3 нові факти або ідеї, які вони дізналися. • 2 питання, які в них виникли або залишилися незрозумілими. • 1 ключовий висновок, який вони зробили для себе.

5 Історична капсула часу	Мета: Учні й учениці вчать виділяти головне, співвідносити історію з особистим досвідом. Опис завдання: Учням та ученицям пропонується написати короткий текст або намалювати символічну «капсулу часу», в якій вони описують: • Що для них було відкриттям на уроці? • Який особистий "урок" вони винесли?
6 Відгук у формі листа	Мета: Учні й учениці розвивають емоційну та соціальну обізнаність, формують зв'язок із матеріалом уроку. Опис завдання: Учням та ученицям пропонується написати лист до історичної постаті або героя (героїні) суспільного чи політичного руху, про якого (яку) вони дізналися на уроці. У листі вони мають відобразити: • Що їх вразило у долі цієї людини. • Які запитання вони хочуть поставити цій людині. • Чому ця історія важлива сьогодні.
7 Історичне дзеркало	Мета: Формування емпатії та зв'язку між історією і сучасністю. Опис завдання: Учні й учениці мають відповісти на запитання: • Як би я почувалася/почувалася на місці людей, які переживали цю історичну подію? • Як ці події схожі або відрізняються від мого життя сьогодні?
8 Сходишки знань	Мета: Усвідомлення прогресу у навчанні та розширення світогляду. Опис завдання: Учням та ученицям пропонується намалювати сходи, де: • На першій сходинці вони записують те, що знали з цієї теми до уроку. • На другій — нові знання, отримані під час уроку. • На останній сходинці — як ці знання змінюють їхнє розуміння сьогодення.
9 Дерево роздумів	Мета: Візуалізація знань та емоцій, зв'язок між минулим і майбутнім. Опис завдання: Учні й учениці малюють дерево, де: • Коріння — це основа їхніх попередніх знань про тему. • Стовбур — нові знання, отримані на уроці. • Гілки — їхні ідеї та висновки. • Листя — емоції та враження від уроку.

ВІДГУКИ ВЧИТЕЛІВ

Відгуки вчителів:

"Дякую за можливість поділитися думками щодо проєктів, які ви нам надаєте. Ці проєкти є надзвичайно важливими, оскільки вони впливають на життя дітей, допомагають їм усвідомити свої права, обов'язки, розуміти й відстоювати свій особистий простір. Діти часто знають, що вони не хочуть, наприклад, щоб у їхню кімнату входили без дозволу або брали їхні речі, але, на жаль, не завжди можуть висловити ці потреби або захистити їх.

Ми помітили, що багато учнів соромляться висловлювати свої бажання і відкрито говорити про те, що їм неприємно. Вони знають, чого хочуть, але не можуть це озвучити: сказати, наприклад, "будь ласка, не заходьте" або "це мені неприємно". Завдяки нашій роботі з цими проєктами ми допомагаємо їм подолати цей бар'єр, і тепер їм легше спілкуватися з однокласниками, визначати комфортну дистанцію в спілкуванні, висловлювати свої бажання і потреби. Вони навіть можуть культурно і без конфліктів відокремити себе від ситуацій, коли їм некомфортно, не залишаючи нікого ображеним.

Щодо старших класів, ми працювали з 9 класом над темами емоцій, соціальних ситуацій, які можуть виникати в школі чи в громадських місцях. Наприклад, ми переглядали мультфільм про їжачка, який викликав жваве обговорення. Учні наводили свої приклади із життя, як вони вирішували подібні ситуації. Це дало їм змогу побачити, як можна красиво й етично виходити зі складних ситуацій, нікого не ображаючи. Такі життєві уроки, представлені у доступній і цікавій формі, є надзвичайно важливими для дітей, оскільки допомагають їм адаптуватися до реального світу.

Я дуже вдячна, що ви створюєте проєкти, які надихають дітей і допомагають їм розвиватися. Завдяки урокам із подолання освітніх втрат, які ми проводимо, діти навчаються не тільки захищати свій простір, але й знаходити вихід зі складних ситуацій, ділитися своїми думками та досвідом із однокласниками. Іноді навіть діти з інших класів, які не відвідують уроки, приходять і кажуть: "Наші однокласники розповіли нам, що тут так цікаво, ми теж хочемо приєднатися". Це дійсно надихає працювати далі.

Я бачу, як поступово змінюється підхід дітей. Вони вже не приходять формально, як на уроки, а відкриваються, розповідають про свої родини, діляться особистими ситуаціями, навіть просять допомоги у вирішенні конфліктів. Це надзвичайно цінний досвід для всіх нас. Дякую за вашу підтримку і за те, що надаєте такі чудові можливості".

*Вікторія Олійник, вчителька історії і громадянської освіти,
Баштанський ліцей №2, Миколаївська область*

ВІДГУКИ ВЧИТЕЛІВ

Відгуки вчителів:

"Дякую за таку можливість поділитися думками про те, як матеріали, які ми використовуємо, впливають на уроки. Хочу розповісти про різні класи і їхній досвід.

У 7-8 класах ми зараз вивчаємо Рим і Грецію, зокрема, поняття республіки. Учні зацікавлено порівнюють ці історичні системи з сучасністю, зокрема, з Україною. Ми розмірковували про вибори в давній Греції, права громадян і навіть рабство. Їх дуже вразило, що колись жінки не мали жодних прав, а за певні провини могли карати надзвичайно жорстоко. Такі приклади, як "продати сина чи доньку", викликають шок і активне обговорення серед учнів. Вони навіть кажуть: "Якби це було зараз, це було б жахливо". Це показує, наскільки важливі ці уроки для їхнього розуміння світу.

У 5-6 класах ми говорили про приватний і публічний простір. Учні наводили приклади, як їхній простір може бути порушений. Наприклад, вони ділилися ситуаціями, коли в магазинах старші люди можуть їх "відтіснити" в черзі. Вони дуже обурюються такими моментами. Ми говорили, що важливо не ображатися, а навчитися спокійно пояснювати свої почуття і знаходити порозуміння. Також ми розглядали ситуації на кшталт: чи варто йти з незнайомою людиною, яка просить про допомогу. Це базові речі, але діти активно включаються і висловлюють свої думки.

У 9 класі особливу цікавість викликають теми козаків. Вони чекають на уроки про Сагайдачного, козацькі походи і перемоги. Ми також обговорюємо господарський устрій козаків на Січі, як вони організовували побут. Їм це видається неймовірним і викликає багато запитань.

Також хочу відзначити, що в уроках для різних класів ми активно використовуємо інтерактивні матеріали, які ви нам надаєте. Наприклад, у 9 класі були дуже цікаві завдання про кольори, символи й асоціації. Учні шукають психологічні зв'язки, аналізують слайди і з задоволенням виконують завдання.

Загалом, дякую вам за наповнення уроків такими корисними і цікавими матеріалами. Це робить навчання змістовним, інтерактивним і захопливим. Дякую за вашу працю!"

*Аліна Легенька, вчителька історії та громадянської освіти у закладі освіти
"Безруківський ліцей" Дергачівської громади*

catch^{UP}
Відновлюємо знання

Посібник створено за фінансової
підтримки Європейського Союзу.
Його зміст є виключною відповідальністю
благодійного фонду savED і не обов'язково
відображає позицію Європейського Союзу.

Піхати зізд виїмка сімі. півідка

9 5 4 3 2